

Стандартні операційні процедури щодо розслідування колабораційної діяльності

Зміст

ЗМІСТ.....	2
ВСТУП.....	4
МЕТОДОЛОГІЯ	6
Інфографіка 1: Оцінка колабораційної діяльності в умовах окупації (стаття 111-1 Кримінального кодексу України).....	7
СТАНДАРТНІ ОПЕРАЦІЙНІ ПРОЦЕДУРИ ДЛЯ ЧАСТИН 1–7 СТАТТІ 111-1.....	9
Обмежене, кваліфіковане право держави-окупанта реквізувати працю.....	9
Співпраця з окупаційними органами для підтримання нормального цивільного життя або дій, зумовлених виживанням	13
Добровільність колабораційної діяльності з російськими окупаційними органами.....	15
Стаття 111-1 Кримінального кодексу України Типова поведінка, що призводить до кримінального переслідування (короткий виклад за частинами)	24
СТАНДАРТНІ ОПЕРАЦІЙНІ ПРОЦЕДУРИ ДЛЯ КОЖНОЇ ЧАСТИНИ СТАТТІ 111-1.....	26
Частина 1 статті 111-1: Публічне заперечення збройної агресії проти України	26
Частина 2 статті 111-1: Добровільне зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій.....	33
Частина 3 статті 111-1: Пропаганда у закладах освіти, а також дії спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.....	41
Частина 4 статті 111-1: Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора	52

Частина 5 статті 111-1: Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі до окупаційної адміністрації держави-агресора добровільне обрання до таких органів, участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумі або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.....	64
Частина 6 статті 111-1: Організація, проведення та активна участь у заходах політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради	79
Частина 7 статті 111-1: Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора і надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій	91
Частина 8 статті 111-1: Дії або рішення, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків.....	105
КОНТАКТИ.....	107

Вступ

Цей документ встановлює Стандартні операційні процедури (далі — «СОП»)¹ щодо розслідування та оцінки кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність відповідно до частин 1–7 статті 111-1 Кримінального кодексу України. Він надає практичні, юридично обґрунтовані рекомендації слідчим, прокурорам та аналітикам, які працюють із провадженнями щодо колабораційної діяльності, шляхом трансформації складних правових вимог у послідовні слідчі кроки у формі СОП, що можуть застосовуватися у конкретних справах, із збереженням принципів кримінального права України, міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ).

СОП мають чотири основні цілі. По-перше, забезпечити законне, послідовне і передбачуване застосування статті 111-1 з метою уніфікованого підходу до аналогічних фактичних ситуацій. По-друге, гарантувати, що розслідування враховують специфіку окупації, зокрема обмежене та кваліфіковане право держави-окупанта реквізувати виконання окремих категорій робіт, необхідних для забезпечення життєдіяльності цивільного населення громадянами України, а також необхідність відмежування такої діяльності від протиправної колабораційної діяльності. По-третє, закласти в кожній справі ретельний аналіз добровільності, примусу та крайньої необхідності, щоб кримінальна відповідальність наставала лише за справді усвідомлену й умисну співпрацю з Російською Федерацією (Росією), а не за поведінку, зумовлену виживанням у репресивному та насильницькому середовищі. По-четверте, структурувати збирання, оцінку та аналіз доказів таким чином, щоб у разі пред'явлення обвинувачення забезпечити доведення вини поза розумним сумнівом.

Після опрацювання загальних СОП, які є релевантними для кожного розслідування колабораційної діяльності (сторінки 7–23), слідчий має перейти до спеціальних СОП для відповідної частини статті 111-1 (сторінки 24–101). Кожна частина має спільну структуру, яка відображає типовий порядок практичного розгляду справ

¹ Термін “стандартна операційна процедура” (“СОП”) тлумачиться як дозволений, задокументований спосіб здійснення діяльності або процесу та є синонімом термінів «методика» та «процедура». Див. Судові експертизи в процесуальному праві України, 2021. Див. також Верховна Рада України, Термін «Стандартна операційна процедура».

українськими слідчими. Для кожної частини статті 111-1 відповідний розділ СОП організований таким чином:

- *Текст частини:* у цьому розділі відтворюється конкретне формулювання відповідної частини статті 111-1, що визначає склад кримінального правопорушення. Це закріплює СОП у юридично значущих елементах, які зрештою мають бути доведені в суді.
- *Типові ситуації, що зумовлюють настання відповідальності:* у цьому розділі узагальнюються види поведінки, які найчастіше стають підставою для розслідувань за відповідною частиною. Це допомагає слідчим визначити, чи правильно обрано відповідну частину статті.
- *Поширені приклади колабораційної діяльності:* приклади репрезентативних справ або фактичних моделей демонструють, як елементи різних частин статті 111-1 застосовувалися до конкретних ситуацій у практиці українських судів (а також у гіпотетичних ситуаціях за відсутності судової практики), надаючи слідчому надійний орієнтир під час розслідування.
- *Поширені форми доказів:* описуються типові показання, документальні, цифрові та інші джерела інформації, які можуть підтверджувати елементи відповідної частини.
- СОП для оцінки вчинення кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність, які включають:
 - СОП щодо відкриття кримінального провадження, зокрема первинний скринінг та застосування заходів захисту (як наприклад щодо свідків) за необхідності;
 - СОП щодо контексту: середовище, у якому мала місце потенційна колабораційна діяльність з російськими органами влади;
 - СОП щодо об'єктивної сторони (*actus reus*): оцінка діянь підозрюваного та встановлення факту вчинення заборонених дій; та
 - СОП щодо суб'єктивної сторони (*mens rea*): аналіз прямого або непрямого умислу підозрюваного.

Наведені нижче СОП не є вичерпними. Вони відображають основні аспекти, які зазвичай мають бути враховані під час оцінки наявності об'єктивної сторони (*actus reus*) та суб'єктивної сторони (*mens rea*) складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1. Слідчим рекомендується здійснювати додаткові слідчі дії у ході розслідування, якщо вони є юридично релевантними або необхідними для формування повної слідчої картини.

Кожна СОП функціонує як доказовий індикатор, а не як визначальне правило, і остаточна оцінка ймовірної кримінальної відповідальності має ґрунтуватися на оцінці сукупності обставин у кожній конкретній справі.

Методологія

Цей посібник слід читати й застосовувати як єдину, цілісну систему. У кожній справі слідчі зобов'язані насамперед оцінити загальні питання, що виникають у будь-якому провадженні про колабораційну діяльність, незалежно від виду заборонених діянь. Вони розглядаються в СОП 1–15. Якщо протиправні діяння відповідають вимогам, викладеним у СОП 1–15, слід переходити до відповідної частини статті 111-1, релевантної для конкретного слідчого запиту.

Супровідні інфографіки призначені для орієнтації цього процесу. Перша інфографіка окреслює різні форми протиправної поведінки, передбачені частинами 1–7 статті 111-1. Слідчим доцільно коротко ознайомитися з цією інфографікою для кращого розуміння того, яка саме частина охоплює даний вид колабораційної діяльності.

Друга інфографіка ілюструє послідовний аналітичний процес, який має застосовуватися під час будь-якого розслідування колабораційної діяльності. Вона демонструє, що лише після завершення цього загального оцінювання слідчим слід переходити до предметних перевірок, релевантних для досліджуваної форми поведінки.

Інфографіка 1: Оцінка колабораційної діяльності в умовах окупації (стаття 111-1 Кримінального кодексу України)

Крок 1

Перевірити, чи може відповідна робота бути правомірно реквізована окупаційною владою:

- певна та обмежена робота для армії окупанта;
- служби громадського користування (водопостачання, газ, електроенергія, транспорт, охорона здоров'я тощо);
- забезпечення правопорядку, цивільна оборона та загальні потреби населення.

Якщо ні

Якщо так

Крок 2

Перевірити, чи є відповідна робота необхідною для нормального цивільного життя

Наприклад: забезпечення харчуванням, утримання міської інфраструктури, поховальні послуги, соціальна та допоміжна робота, розподіл гуманітарної допомоги тощо.

Якщо ні

Якщо так

**ВІДСУТНІСТЬ
✗ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Крок 3

Чи виконувалася робота добровільно?

! відсутність примусу (стаття 40 КК України)
! не вчинено під тиском
! не в умовах крайньої необхідності (стаття 39 КК України).

Включає: погрози, страх за життя або безпеку; відсутність реальної альтернативи.

Якщо так

Якщо ні

**ВІДСУТНІСТЬ
✗ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

ПЕРЕЙТИ ДО КРОКУ 4

**ВІДСУТНІСТЬ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

 Крок 4

Проаналізувати наявність конкретних складів кримінального правопорушення, передбачених частинами 1-7 ст. 111-1 ККУ

- **Частина 1** Публічне заперечення / виправдання / заклики до підтримки агресора
- **Частина 2** Виконання некерівних функцій в окупаційній адміністрації
- **Частина 3** Пропаганда в освіті / впровадження російських освітніх програм
- **Частина 4** Матеріальна або економічна співпраця з окупантом
- **Частина 5** Керівні посади / незаконні вибори або референдуми
- **Частина 6** Політична або інформаційна співпраця з агресором
- **Частина 7** Служба в окупаційних судових, правоохоронних або збройних формуваннях

Стандартні операційні процедури для частин 1–7 статті 111-1

Обмежене, кваліфіковане право держави-окупанта реквізувати працю

Російська Федерація як держава-окупант може вимагати від повнолітніх осіб на окупованих територіях виконання певних цивільних робіт, які є необхідними для підтримання базового забезпечення життєдіяльності і захисту цивільного населення.² Це повноваження є обмеженим і не може охоплювати завдання, пов'язані з військовими операціями.³ Така робота має бути справедливо компенсована шляхом виплати належної заробітної плати.⁴

Отже, слідчі мають встановити, чи підпадає відповідна поведінка під цей обмежений виняток, перш ніж розцінювати її як протиправну колабораційну діяльність за статтею 111-1. Наведені нижче СОП є спробою надати відповідь на це питання.

СОП 1: Встановити, чи могла цивільна робота бути правомірно реквізованою відповідно до положень МГП

1.1 Підтвердити, чи належать завдання, виконувані особою, до однієї із категорій необхідних цивільних робіт, які держава-окупант може правомірно вимагати від цивільного населення,⁵ зокрема:

² Право на реквізицію означає “формальну владну вимогу окупаційної влади або воюючої держави щодо тимчасового або постійного використання рухомого чи нерухомого майна або послуг в обмін на компенсацію”. Див. Макдональд А., Броловські Г., *Реквізиції*, квітень 2011.

³ МКЧХ, Коментар 2025 р., *Стаття 51*, п. 3324.

⁴ *Стаття 51* IV Женевської конвенції гарантує, що працівникам має виплачуватися справедлива заробітна плата, а робота повинна бути пропорційною їхнім фізичним та інтелектуальним можливостям.

⁵ Якщо дії *prima facie* можуть не підпадати під формальні ознаки колабораційної діяльності, вони все одно можуть бути протиправними та підлягати кваліфікації за іншими статтями Кримінального кодексу України. Наприклад, якщо підозрюваний обіймав посаду, пов'язану з наданням базових послуг, необхідних для підтримання нормального цивільного життя та/або виживання і загального добробуту цивільного населення на ТОТ, але водночас брав участь у викраденні місцевих цивільних осіб, його слід

- Потреби окупаційної армії (але ті, що безпосередньо не пов'язані з військовими операціями), такі як розміщення військовослужбовців, транспортні послуги, ремонт доріг, мостів, портів і залізниць, прокладання телефонних ліній.⁶
- Послуги загального користування, що включають забезпечення цивільного населення водою, газом, електроенергією, продуктами харчування, телефонним, поштовим зв'язком, інтернетом та іншими подібними послугами.⁷

притягувати до кримінальної відповідальності не за зайняття посади, а саме за викрадення цивільних осіб.

⁶ МКЧХ, Коментар 1951 р., [Стаття 51](#). Норми МГП обмежують вимоги, які можуть висуватися окупаційною армією, зазначаючи, що «загальноновизнано, що мешканці окупованої території не можуть бути залучені шляхом реквізиції до таких робіт, як будівництво укріплень, траншей або авіабаз». Там само. МКЧХ також зазначив, що робота для окупаційної армії повинна бути спрямована виключно на забезпечення потреб цієї армії, а не на надання їй стратегічної чи тактичної переваги. Очевидно, що захищені особи не можуть бути залучені до участі у військових операціях. Там само.

Коментар МКЧХ 2025 року також пояснює, що в умовах сучасних конфліктів роботи, необхідні для потреб окупаційної влади, також охоплюють сучасні мережі зв'язку та інші форми цивільної критичної інфраструктури, які можуть мати і військове призначення, зокрема пов'язану з Інтернетом, або супутникові системи. Узагальнюючи, МКЧХ зазначає, що «окупаційна армія цілком передбачувано може значною мірою покладатися на робочу силу, що знаходиться на окупованій території». Див. МКЧХ, Коментар 2025 р., [Стаття 51](#).

⁷ МКЧХ, Коментар 1951 р., [Стаття 51](#), с. 295.

Звертаємо увагу на те, що офіційний переклад статті 51 IV Женевської конвенції, оприлюднений на сайті Верховної Ради України у 2023 р., містить істотні неточності порівняно з автентичним англomовним текстом. Зокрема, у перекладі відсутній перелік дозволених видів робіт, прямо передбачених Конвенцією, а саме роботи, необхідні для забезпечення населення окупованих територій їжею, житлом, одягом, транспортом або послугами з охорони здоров'я (оригінал: “feeding, sheltering, clothing, transportation or health of the population”, див. МКЧХ, [Стаття 51](#), IV Женевська конвенція). Натомість у тексті перекладу з'являється некоректна та змістовно хибна згадка про «продукти військових дій», яка відсутня в автентичному тексті та спотворює нормативний зміст положення.

Крім того, офіційний український переклад не містить заборону примушування захищених осіб до будь-якої роботи, що призведе до участі у військових операціях, що є окремим і принципово важливим обмеженням. Такі перекладацькі похибки можуть призводити до неправильного тлумачення меж допустимої примусової праці в умовах окупації та мають враховуватися при застосуванні норм МГП у кримінальних провадженнях.

- Виконання функцій цивільного захисту для населення окупованої території, зокрема діяльність пожежників, рятувальників та інших цивільних осіб, залучених до рятувальних робіт.⁸
- Надання населенню продуктів харчування, житла, одягу, транспортних або медичних послуг (наприклад, медичні працівники чи представники гуманітарної сфери).⁹
- Участь у правоохоронній діяльності, зокрема поліцейські, працівники установ виконання покарань та інші особи, які надають послуги, необхідні для підтримання порядку й безпеки.¹⁰
- Окремі професії, зокрема інженери, лікарі, медичні сестри, а також певні ремісники й робітники, такі як діловоди, столярі, м'ясники, пекарі, водії вантажного транспорту.¹¹

СОП 2: Підтвердити, що робота не була пов'язана з безпосередніми військовими операціями

2.1 Перевірити, що жодне із завдань, виконуваних особою, безпосередньо не сприяло бойовим діям, розвідувальній діяльності, логістичному забезпеченню військових дій або іншим діям, що позитивно впливають на військові зусилля окупаційних сил. За наявності такого зв'язку виняток не застосовується.

⁸ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, [Стаття 61](#); Міністерство оборони США (DoD), [Посібник з права війни](#), 31 липня 2023, п. 11.20.2

Виконання завдань цивільної оборони персоналом організацій цивільної оборони або цивільними особами, які реагують на заклики компетентних органів, також користується особливим правом на повагу та захист відповідно до норм МГП. Див. Протокол I, [Стаття 62](#).

⁹ IV Женевська конвенція, [Статті 51 і 56](#); Протокол I, [Стаття 16\(1\)](#); Міністерство оборони США (DoD), [Посібник з права війни](#), 31 липня 2023, п. 11.20.2

¹⁰ Міністерство оборони США (DoD), [Посібник з права війни](#), 31 липня 2023, п. 11.20.2.2. Така вимога також вважається МКЧХ узгодженою з обов'язком окупаційної держави підтримувати громадський порядок на окупованій території, при цьому МКЧХ підкреслює, що «окупаційна влада, будучи відповідальною за підтримання правопорядку, має право вимагати співпраці з боку поліції». Див. МКЧХ, Коментар 1958 р., [Стаття 54](#).

¹¹ Шмітт М., [Український симпозіум – примусова праця цивільного населення на окупованій території](#), 2 серпня 2022.

СОП 3: Підтвердити надання справедливої компенсації

3.1 Перевірити, чи отримував підозрюваний справедливу заробітну плату або інші форми компенсації за виконану роботу відповідно до вимог МГП. Така оплата має бути регулярною та відповідати місцевим нормам.¹² Отримання заробітної плати за виконання такої роботи саме по собі не свідчить про лояльність до держави-окупанта.

СОП 4: Оцінити, чи взаємодія підозрюваного з окупаційними органами не виходила за межі необхідного

4.1 Визначити, чи виходила взаємодія особи з представниками Російської Федерації за межі, необхідні для обмеженого виконання реквізованої роботи. Окремі форми взаємодії можуть очевидно виходити за ці межі, наприклад, коли особа **добровільно** та проактивно виконує завдання, що переважно відповідають військовим, адміністративним або політичним цілям окупанта, а не потребам цивільного виживання.¹³

¹² IV Женевська конвенція, [Стаття 51](#).

¹³ Наприклад, IT-фахівець, який забезпечує функціонування систем зв'язку у лікарнях чи службах цивільного захисту, безсумнівно підпадатиме під дозволені межі реквізиції. Водночас, якщо IT-спеціаліст проактивно обслуговує бази даних окупаційної адміністрації, налаштовує інструменти спостереження, блокує доступ до українських медіа або підтримує пропагандистські платформи, така діяльність очевидно виходить за межі робіт, що можуть бути правомірно реквізовані.

Співпраця з окупаційними органами для підтримання нормального цивільного життя або дій, зумовлених виживанням

Російська Федерація зобов'язана забезпечувати безперервне функціонування необхідних для цивільного населення послуг на тимчасово окупованих територіях (ТОТ).¹⁴ Інакше, цивільне населення ТОТ України може бути позбавлене необхідних послуг, що може загрожувати базовому виживанню в умовах тимчасової окупації.¹⁵

За відсутності легітимної влади певний мінімальний рівень співпраці є необхідним для запобігання колапсу суспільства. Наприклад, перереєстрація приватного підприємства, яке надає транспортні послуги, за російським законодавством¹⁶ може виглядати як колабораційна діяльність. Водночас відсутність регулярного транспортного сполучення між окупованими містами та селами може істотно ускладнювати повсякденне життя цивільного населення. Отже, мета діяльності, а також її вплив на цивільне населення, є ключовими для визначення того, чи досягає певна поведінка порогу кримінальної протиправності колабораційної діяльності.

СОП 5: Визначити, чи була робота необхідною для підтримання цивільного життя

5.1 Підтвердити, що робота забезпечувала продовження надання базових послуг, необхідних для підтримання нормального цивільного життя та/або виживання і загального добробуту цивільного населення на ТОТ. Це включає з'ясування того, чи:

¹⁴ Стаття 43 Гаазьких правил (IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі) підтверджує, що найважливішим внеском окупаційної держави у цивільне життя на окупованій території є забезпечення впорядкованого управління цією територією. Див. Сассолі М., *Законодавство та підтримання громадського порядку і цивільного життя окупаційними державами*, 2005.

¹⁵ Згідно з позицією МКЧХ, якщо має бути забезпечено порядок і нормальні умови життя, вкрай необхідно, щоб служби життєзабезпечення населення продовжували функціонувати, інакше постраждає все населення. Див. МКЧХ, Коментар 2025 р., *Стаття 51*.

¹⁶ Хоча заміна українського законодавства російськими законами та нормативними актами суперечить принципу збереження чинного правопорядку, який забороняє державі-окупанту суттєво змінювати існуючий порядок або внутрішні характеристики окупованої території. Див.: *Стаття 43* Гаазьких правил; IV Женевська конвенція, *Стаття 64*. Див. також: МКЧХ, *Сучасні виклики для міжнародного гуманітарного права — окупація: огляд*, 11 червня 2012.

- робота забезпечувала доступ до води, газу, електроенергії, продуктів харчування, телефонного та поштового зв'язку, інтернету та інших подібних послуг (наприклад, опалення, житлово-комунальних послуг, вивезення сміття, медичних послуг, цивільного захисту);
- робота запобігала руйнуванню необхідної інфраструктури (наприклад, електрики здійснювали ремонт енергетичних об'єктів на ТОТ; сантехніки усували несправності систем водовідведення і т.д.);
- робота була необхідною з гуманітарних міркувань (наприклад, догляд за вразливими категоріями населення).¹⁷

СОП 6: Підтвердити, що робота лише побічно приносила користь російському агресору в цілях посилення його влади, консолідації контролю або досягнення іншої протиправної мети

6.1 Оцінити, чи дії особи були спрямовані на підтримання добробуту цивільного населення, чи вони слугували посиленню адміністративних, політичних або стратегічних цілей окупації. Необхідно відмежовувати послуги, що приносять користь населенню, від поведінки, яка консолідує контроль Російської Федерації.¹⁸

СОП 7: Визначити, чи відображає робота безперервність довоєнних цивільних функцій

7.1 Встановити, чи продовжувала особа виконувати ті самі або подібні цивільні обов'язки, які і до окупації, наприклад, у сфері соціальної роботи, хлібопекарської діяльності або інших звичайних цивільних послуг. Продовження виконання

¹⁷ Див. також: МКЧХ, Коментар 2025 р., [Стаття 51](#); Шмітт М., [Український симпозіум – примусова праця цивільного населення на окупованій території](#), 2 серпня 2022.

¹⁸ Наприклад: надання доступу до Інтернету компаніями-провайдерами може одночасно розглядатися як таке, що приносить користь цивільному населенню (яке інакше було б повністю позбавлене доступу до українських веб-ресурсів), і як таке, що потенційно приносить користь окупаційній армії (яка може використовувати стабільні канали зв'язку у власних інтересах). Водночас, згідно з Коментарем МКЧХ 2025 року, до робіт, необхідних для потреб окупаційної влади і таких, що можуть бути правомірно реквізовані, належать також сучасні мережі зв'язку та інші форми цивільної критичної інфраструктури, які можуть мати і військове застосування, зокрема інфраструктура, пов'язана з Інтернетом. Відтак ситуації подвійного призначення не повинні автоматично розглядатися як кримінальна колабораційна діяльність. Див. МКЧХ, Коментар 2025 р., [Стаття 51](#).

попередніх цивільних ролей може свідчити про правомірну цивільну діяльність, а не про колабораційну діяльність.

Крім того, продовження цивільної діяльності, яка потребує спеціальної кваліфікації (наприклад, електрик або сантехнік), також може свідчити про необхідність надання життєво важливих цивільних послуг і не обов'язково є колабораційною діяльністю. Інакше кажучи, лише кваліфікований електрик може виконати ремонтні роботи для забезпечення регулярного електропостачання мешканцям ТОВ. Виконання такої спеціалізованої роботи на користь цивільного населення саме по собі не повинно розцінюватися як колабораційна діяльність.

Добровільність колабораційної діяльності з російськими окупаційними органами

Стаття 111-1 має криміналізувати лише усвідомлену, умисну та добровільну співпрацю з російськими окупаційними органами. Дії, вчинені під примусом, погрозами, страхом за особисту безпеку або безпеку сім'ї, чи в умовах крайньої необхідності, не повинні тягнути за собою кримінальну відповідальність. Застосування цього застереження є запорукою справедливості та підтримує цілісність і легітимність процесів притягнення до відповідальності в Україні.

Наведені нижче СОП допомагають з'ясувати фактичне та контекстуальне середовище, у якому мала місце дана поведінка.

СОП 8: Оцінити контекст окупації для встановлення добровільності дій підозрюваного

8.1 *Зовнішній тиск і реальність*. Визначити, чи сприяло середовище окупації загальній атмосфері страху й залякування цивільного населення та чи створювало воно тиск, що впливав на здатність підозрюваного діяти добровільно. Необхідно встановити загальний рівень військового контролю на території, видиму та фактичну присутність окупаційних органів, а також соціально-економічний тиск на цивільне населення. Як мінімум слід ідентифікувати та зафіксувати будь-які репресивні або авторитарні дії з боку російських посадових осіб у відповідний період, зокрема:

- погрози цивільному населенню (наприклад, фізичним насильством, знищенню майна, розголошенням інформації, яку особа бажає зберегти в таємниці, економічні погрози, позбавлення доступу до державних послуг або базових життєвих потреб);

- грубі порушення прав людини (наприклад, насильницькі зникнення, переслідування, незаконні обшуки, свавільні затримання, катування, примусова мобілізація/призов);
- вимоги або примус з боку окупаційних органів до цивільних осіб відновлювати роботу на вимогах російського законодавства;
- фільтраційні заходи окупаційних органів, що супроводжуються незаконними обшуками, свавільними затриманнями, катуваннями, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням, а також невизначеним за строками утриманням на території Російської Федерації або підконтрольних їй територіях;¹⁹
- криміналізацію свободи слова, зокрема придушення інакодумства та застосування репресивного російського законодавства (наприклад, «антиекстремістських» законів; криміналізацію поширення інформації про воєнні злочини Росії; криміналізацію історичної правди тощо);
- цілеспрямоване переслідування проукраїнських активістів;
- витіснення проукраїнського населення;
- примусову асиміляцію (або фактичну русифікацію) цивільного населення ТОТ;
- свавільне запровадження систем управління, законів і нормативних актів Російської Федерації та призупинення дії законів України на ТОТ.

8.2 Наслідки відмови від співпраці. Оцінити, чи могла відмова від співпраці обґрунтовано наражати підозрюваного або членів його/її сім'ї на негативні наслідки, зокрема на навішування ярликів «проукраїнський» або «антиросійський». Таке сприйняття є потенційно небезпечним для цивільних осіб на ТОТ, оскільки вони зазвичай перебувають у підвищеній зоні ризику щодо переслідування, утисків, свавільних затримань або сфабрикованих обвинувачень у «зраді» чи «шпигунстві» з подальшими тривалими строками позбавлення волі.²⁰

¹⁹ Див. наприклад Amnesty International, Росія: «фільтрація» українських цивільних осіб — «шокуюче порушення» прав людей, змушених тікати від війни, 8 вересня 2022; USDOS, Фільтраційні операції Росії та примусове переміщення населення, 2022.

²⁰ УВКПЛ ООН, Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки, 19 березня 2024.

СОП 9: Дослідити тривалість, час і інтенсивність співпраці

9.1 Встановити тривалість і обсяг будь-якої співпраці. Тривала та системна співпраця має розглядатися як менш імовірно зумовлена примусом порівняно із короткочасними, поодинокими випадками співпраці (які часто свідчать про примус). Обмежені, ізольовані дії слід перевіряти на наявність ознак примусу. Розширена або постійна співпраця, особливо якщо вона триває на момент повідомлення про підозру, має розглядатися як потенційно добровільна.

9.2 Час початку співпраці. Встановити момент початку співпраці щодо початку окупації, з урахуванням таких чинників:

- співпраця, що розпочалася одразу після окупації, має оцінюватися з точки зору необхідності, зумовленої виживанням;
- співпраця, що почалася після стабілізації окупаційних структур, має оцінюватися з точки зору усвідомленого та виваженого вибору.

9.3. Інтенсивність співпраці. Оцінити, чи залишалася поведінка підозрюваного обмеженою з точки зору необхідності для уникнення негайної шкоди, чи вона переросла у тривалу та проактивну участь в окупаційній системі, що не може бути обґрунтовано пояснена виключно суб'єктивним страхом.

СОП 10: Оцінити характер діяльності підозрюваного у співпраці з російськими органами влади

10.1 Сприяння підтриманню або консолідації контролю з боку Російської Федерації. Визначити, чи посилювали дії підозрюваного здатність Росії підтримувати або консолідувати контроль. Діяльність, пов'язана з індоктринацією, пропагандою, придушенням української ідентичності чи іншими функціями російського контролю, має розглядатися як потенційний індикатор добровільності.

10.2 Дії, що завдали шкоди правам інших осіб. Оцінити, чи обмежувала або порушувала поведінка підозрюваного права інших цивільних осіб. Дії, що сприяли репресіям або примусовому контролю, мають розглядатися як можливі індикатори ідеологічної узгодженості з цілями окупації.

10.3 Дії, що послаблювали українську владу. Визначити, чи вчиняв підозрюваний дії, які підривали або послаблювали українську владу чи суверенітет, зокрема:

- організацію так званих «референдумів» і «виборів» за російським законодавством;
- примушування інших осіб (наприклад, підлеглих) до участі в пропагандистських заходах Російської Федерації;
- зміну освітніх програм на користь Російської Федерації;
- надання інформації розвідувального характеру, що призводила до репресій (наприклад, персональних даних вчителів, які продовжували дистанційне навчання за українською програмою);
- вчинення дій, спрямованих на перешкоджання та підлив діяльності Збройних Сил України;
- спільне з окупаційними органами переслідування осіб із проукраїнськими поглядами, що сприяло формуванню атмосфери страху на ТОТ;²¹
- інші дії, що послаблювали дію українського законодавства, культурні норми чи практики.

10.4 *Тип посади.* Встановити, чи обіймав підозрюваний керівну або підлеглу посаду. Хоча обидва типи посад потребують однаково ретельної перевірки на предмет добровільної участі, їхня поведінка має також аналізуватися з урахуванням тиску, обмеженого розсуду або відсутності альтернатив, що можуть відрізнятися залежно від посади.

10.5. *Підвищення, стрімке кар'єрне зростання або зміна професійного вибору після окупації.* Дослідити, чи зазнала професійна діяльність підозрюваного суттєвих змін після окупації даної території або чи обійняв він нову посаду після звільнення до окупації.²² Дуже швидке підвищення (наприклад, з вчителя до директора школи або «міністра освіти») або зайняття посади, що потребує спеціальної кваліфікації без попереднього досвіду, може свідчити про опортуністичні мотиви.²³ Додатковим

²¹ Наприклад, див. Вишгородський районний суд Київської області, Справа 363/906/23, [Рішення](#), 19 червня 2024.

²² Наприклад, безробітна вчителька фізики з Херсона, яка після окупації очолила одну з місцевих шкіл, була засуджена до 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна. За два роки до окупації її було звільнено з посади вчителя у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення (за повідомленнями — через привласнення ресурсів школи), однак після окупації вона повернулася до цього закладу вже на вищу посаду — директора школи. Див. Херсонський міський суд Херсонської області, Справа 766/3175/24, [Рішення](#), 29 липня 2025; Центр публічних розслідувань, [Колишню вчительку фізики з Херсона засудили на 12 років за роботу на окупантів](#), 2 серпня 2025.

²³ Наприклад, Альона Трокай, нинішня керівниця мелітопольського осередку молодіжної організації «Рух перших» (відповідальної за ідеологічну обробку та «перевиховання» українських дітей), до початку

індикатором добровільності може бути зайняття посад, запроваджених з конкретною метою консолідації контролю Російської Федерації над ТОТ та знищення української ідентичності (наприклад, керівники «патріотичних» молодіжних рухів Росії; посадові особи, відповідальні за впровадження російського законодавства).

10.6. *Стрімке зростання доходів після окупації.* Набуття нових привілеїв і швидке зростання доходів або статусу, пов'язаних із посадою в окупаційних органах, також можуть свідчити про потенційну добровільність.

СОП 11: Дослідити прямі погрози або тиск щодо підозрюваного

11.1 Встановити джерело будь-якої пропозиції чи вимоги щодо співпраці. Якщо така вимога надходила від озброєних військовослужбовців Російської Федерації, співробітників ФСБ або окупаційних органів, це зазвичай розглядається як індикатор примусу. Необхідно встановити, хто першим ініціював імовірну колабораційну діяльність — представники окупаційних органів чи сам підозрюваний. Якщо ініціатива надходила від окупаційних органів, ймовірність недобровільності є вищою.

11.2 Час звернення з вимогою або пропозицією співпраці. Визначити момент звернення та період, протягом якого здійснювався тиск до фактичного початку співпраці.

11.3 Спосіб і місце звернення до обвинуваченого. Встановити, чи перебував обвинувачений під вартою або іншим безпосереднім контролем російських органів, що може свідчити про відсутність свободи волі. З'ясувати, чи застосовувався фізичний тиск (наприклад, позбавлення волі, заподіяння тілесних ушкоджень із втратою свідомості, знерухомлення тощо)²⁴ або психічний примус (погрози фізичним насильством; застосування або погрози застосування насильства щодо родичів, близьких осіб чи інших третіх осіб; знищення або погрози знищення майна

повномасштабного вторгнення працювала співачкою в місцевих ресторанах, а також займалася торговельною діяльністю. Після окупації вона була обрана однією з депутаток від партії «Єдина Росія». Див. RIA-M, [Зрадниця з Мелітополя, яка довела свекра до в'язниці, отримала вирок \(фото\)](#), 22 лютого 2024.

²⁴ Хавронюк М., [Кримінальна відповідальність за колабораціонізм](#), 28 квітня 2022.

особи, її родичів чи близьких; погрози розголошення інформації, яку особа бажає зберегти в таємниці тощо).²⁵

11.4 *Наслідки відмови, доведені до відома підозрюваного.* Задokumentувати наслідки відмови для підозрюваного, членів його сім'ї або інших осіб, про які йому було повідомлено, включно з будь-якими погрозами можливого покарання.

11.6 *Об'єктивна достовірність погрози.* Оцінити серйозність і реалістичність погроз з огляду на об'єктивні обставини, зокрема можливість звернутися за захистом до правоохоронних органів або іншим чином ефективно протистояти погрозам без подальших негативних наслідків.

11.7 *Інтенсивність і тривалість примусового поводження.* Визначити, чи мав примус поодинокий характер, чи був частиною систематичної практики. Систематичний тиск, залякування або каральна поведінка мають бути зафіксовані як індикатори, що зменшують ймовірність добровільності співпраці.

11.8 *Нагляд, накази та вказівки.* Встановити наявність нагляду, наказів або прямих/непрямих вказівок з боку представників окупаційних органів щодо підозрюваного до та під час здійснення ним протиправної співпраці. Це може відбуватися: на федеральному російському рівні (наприклад, освітні стандарти для навчальних закладів); на місцевому рівні окупаційної адміністрації (наприклад, локальні інструкції щодо ведення підприємницької діяльності в певному регіоні); на індивідуальному рівні (наприклад, постійні контакти співробітника ФСБ із суддею на ТОТ для контролю змісту ухвалюваних судових рішень). Необхідно з'ясувати, чи мали такі накази або вказівки рекомендаційний характер і могли бути вільно проігноровані, чи вони були обов'язковими.

СОП 12: Дослідити наявність стану крайньої необхідності

12.1 *Умови проживання.* Дослідити, чи були умови проживання в населеному пункті підозрюваного на момент вчинення кримінального правопорушення відносно задовільними.

12.2 *Вплив тривалості окупації на можливість забезпечення базових життєвих потреб.* Встановити тривалість окупації. Якщо вона тривала значний час (наприклад,

²⁵ Там само.

понад 5–6 місяців або кілька років від початку повномасштабного вторгнення), зростає ймовірність того, що підозрюваний був змушений співпрацювати (наприклад, обійняти підлеглу посаду в місцевих установах, таких як органи РАЦС) для забезпечення базових життєвих потреб, оскільки заощадження були вичерпані і виникла необхідність утримувати сім'ю.

12.3 *Наявність крайньої необхідності.* З'ясувати, чи дії підозрюваного були необхідними для базового виживання підозрюваного, членів його сім'ї або інших осіб.²⁶

СОП 13: Встановити усвідомлення протиправності діяння та ставлення до його наслідків

13.1 Дослідити, чи міг підозрюваний передбачати суспільно небезпечні наслідки своїх дій і чи бажав їх настання або, не бажаючи, свідомо допускав їх.

Частини 1–7 статті 111-1 не вимагають настання будь-яких конкретних суспільно небезпечних наслідків для кваліфікації діяння як колабораційної діяльності.²⁷ Водночас доведення таких наслідків є необхідним для кваліфікації за ч. 8 статті 111-1

²⁶ Відповідно до статті 39 Кримінального кодексу України:

1. Не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.
2. Перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода.
3. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрозувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці.

Кримінальний кодекс України, *Стаття 39.*

²⁷ Стаття 24 Кримінального кодексу України ґрунтується на матеріальному складі кримінального правопорушення, тоді як кримінальні правопорушення (кримінальні проступки) за статтею 111-1 (частини перша–сьома) мають формальний склад і не передбачають настання обов'язкових шкідливих наслідків відповідних дій. Див. Кравчук О., Бондаренко М., *Стаття Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України*, 20 березня 2022; Подзіров А., *Колабораціонізм в освітній діяльності: кого притягнуть до відповідальності?*, 13 грудня 2022; Письменський Є., *Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності*, 2024, с. 179, 193, 215, 257; Кримінальний кодекс України, *Стаття 24.*

(для ч. 5–7)²⁸ а також для встановлення прямого причинного зв'язку між протиправною поведінкою та суспільно небезпечними наслідками (наприклад, загибеллю щонайменше однієї особи або матеріальними збитками).²⁹

СОП 14: Дослідити наявність альтернативних варіантів поведінки

14.1 Оцінити наявні альтернативи. Встановити, чи зазнав підозрюваний реальних погроз, що позбавляли його можливості вільного вибору, або ж він міг відмовитися, звільнитися чи вчинити інші подібні дії.

СОП 15: Оцінити особисті обставини, мотиви та ідеологію підозрюваного

15.1 З'ясувати особисті погляди та мотиви підозрюваного на момент вчинення заборонених дій шляхом аналізу:

- будь-яких проросійських настроїв, висловлених до, під час або після окупації;
- сприйняття прибуття російських військ і їхнього впливу на місцеве цивільне населення;
- позиції щодо того, чи принесла окупація користь або шкоду Україні;
- будь-яких висловлювань, що свідчать про усвідомлення протиправності військової агресії Російської Федерації і порушення суверенітету України.

15.2 *Модель поведінки та ідеологічна підтримка.* Врахувати, чи стала імовірна співпраця логічним продовженням попередньої моделі ідеологічної підтримки політики Російської Федерації (наприклад, участь у провладних політичних партіях, рухах або організаціях, підтримка в соціальних мережах тощо).

15.3 *Повторюваність співпраці.* Дослідити, чи співпрацював підозрюваний з російськими окупаційними органами раніше (наприклад, до 2022 року / одразу у 2014 році або в момент окупації відповідного населеного пункту). Повторювана або тривала поведінка може підтверджувати добровільність у сукупності з іншими індикаторами.

15.4 *Узгодженість поведінки в соціальних мережах.* Проаналізувати облікові записи особи у соціальних мережах, публічні групові чати та канали, учасником яких є

²⁸ Див. *нижче*.

²⁹ Див. *нижче*.

підозрюваний, на предмет систематичних проявів підтримки російської агресії. Це може включати використання державної символіки Російської Федерації, «патріотичної» музики, неодноразові свідомі репости дезінформації або вислови на кшталт «Росія, я тебе люблю», що узгоджуються з проросійськими наративами. Тексти, написані підозрюваним особисто, мають розглядатися як сильніший індикатор ідеологічної орієнтації, ніж простий репост чи реакції.

15.5 *Приховування співпраці.* Визначити, чи вживав підозрюваний заходів для приховування співпраці, що може свідчити про усвідомлення протиправності дій.

15.6 *Близькість до окупаційних сил і розвідувальних структур.* Наявність тісних зв'язків з окупаційними силами, російськими розвідувальними структурами або подібними суб'єктами може свідчити про ідеологічну узгодженість або добровільність дій.

15.7 *Отримані вигоди.* Задokumentувати характер і обсяг будь-яких фінансових, матеріальних або нематеріальних вигод (таких як підвищений статус, визнання з боку окупаційної адміністрації, доступ до кращих послуг чи товарів порівняно з іншими цивільними особами в тій самій місцевості) та співвіднести їх з умовами конкретної місцевості. Слід зауважити, що хоча отримання вигод може бути індикатором добровільної колабораційної діяльності, воно не є визначальним. Наприклад, отримання регулярної заробітної плати за виконану роботу не повинно автоматично тлумачитися як матеріалістичний мотив чи ідеологічна узгодженість з окупантом.

15.8 *Переміщення.* Свідоме і цілеспрямоване переміщення особи на окуповану територію з підконтрольної Уряду України території, території РФ або з третіх країн (наприклад, з країн ЄС) після встановлення окупації з метою здійснення співпраці з окупаційною адміністрацією може бути індикатором добровільності. Добровільне переміщення особи до Російської Федерації або на підконтрольну їй територію після деокупації також може свідчити про можливу ідеологічну узгодженість з окупаційною адміністрацією.

Стаття 111-1 Кримінального кодексу України

Типова поведінка, що призводить до кримінального переслідування (короткий виклад за частинами)

Частина	Основа поведінки	Типові дії
Частина 1	 Публічне заперечення / виправдання збройної агресії	Публічне заперечення збройної агресії, виправдання вторгнення Росії, заклики до підтримки держави-агресора або невизнання суверенітету України.
Частина 2	 Виконання некерівних функцій в окупаційній адміністрації	Добровільне прийняття допоміжних посад (наприклад, секретаря), які безпосередньо забезпечують функціонування окупаційних органів.
Частина 3	 Пропаганда в освіті / впровадження російських освітніх програм	Викладання за російськими підручниками, просування наративів про «возз'єднання», запровадження уроків «патріотичного» виховання або використання російської символіки.
Частина 4	 Матеріальна або економічна співпраця з окупаційною владою, здійснення господарської діяльності	Надання товарів, пального або транспортних послуг російським збройним силам; ведення бізнесу під контролем окупаційної влади; отримання прибутку від контрактів з окупантом; здійснення пожертв на користь російської армії.
Частина 5	 Керівні посади / незаконні вибори або референдуми	Виконання функцій керівника або заступника керівника окупаційного органу; добровільне обрання до незаконних органів, організація чи проведення незаконних виборів або референдумів; публічні заклики до їх проведення.

Частина 6	 Політична або інформаційна співпраця з державою-агресором	Організація або участь у проросійських мітингах, «круглих столах» чи медійних заходах; створення або поширення пропагандистських матеріалів.
Частина 7	 Робота в окупаційних судових / правоохоронних органах; участь або допомога незаконним збройним формуванням	Виконання функцій судді, слідчого або працівника поліції у підконтрольному РФ органі; вступ до збройних формувань або надання їм допомоги (охорона, патрулювання, логістичне забезпечення, передача розвідувальної інформації).

Стандартні операційні процедури для кожної частини статті 111-1

У цьому розділі наведено стандартні операційні процедури (СОП), які слідчі повинні застосовувати під час оцінки кримінальної відповідальності за кожною конкретною частиною статті 111-1. СОП структуровано послідовно, вони починаються із відкриття кримінального провадження та охоплюють оцінку контексту, аналіз об'єктивної сторони діяння, а також дослідження умислу.

Жоден окремий індикатор у межах цих СОП не є визначальним сам по собі, і залежно від фактів справи слідчим може знадобитися врахування додаткових обставин. Водночас наведені тут процедури відображають найбільш поширені та ключові кроки, яких зазвичай слід дотримуватися під час такого оцінювання.

Частина 1 статті 111-1: Публічне заперечення збройної агресії проти України

Текст частини 1

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України — караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Типові ситуації застосування положень ч. 1 ст. 111-1 КК України

Частина 1 найчастіше застосовується у випадках, коли особи публічно заперечують збройну агресію Російської Федерації, зокрема шляхом виступів, участі в медіа або розміщення відповідних матеріалів у соціальних мережах. Така поведінка спрямована на формування громадської думки, заохочення покори та конформізму або загалом легітимізує окупацію та незаконні органи влади. Зазвичай ця частина

застосовується в будь-яких сферах, де публічне висловлювання може впливати на громадську думку, зокрема в закладах освіти, політичній сфері або медіа. Такі дії можуть підсилювати дезінформацію, що поширюється російськими органами влади, та сприяти легітимізації їхніх неправдивих і злочинних наративів.

Поширені приклади колабораційної діяльності за ч. 1 ст. 111-1 КК України

- Громадянин України, учасник Telegram-групи «Infopolk “Z”» (кількість підписників – 685), оприлюднив персональні дані двох осіб, які підтримують Україну, стверджуючи, що вони нібито поділяють ідеї нацизму та фашизму. Крім того, перебуваючи на українському блокпості, обвинувачений погрожував, що російські військові вб’ють бійців Сил територіальної оборони України, та публічно висловлював проросійські погляди.³⁰
- Під час похорону українського військовослужбовця громадянин України, священник Української Православної Церкви, заперечував збройну агресію Російської Федерації, заявляючи, що «..Донбас і Крим не наші землі, що там російськомовні люди і українців там ненавидять, тому не треба туди йти...; ...Америка буде воювати з Росією на території України, що ми зараз і бачимо, що зараз і робиться».³¹
- Громадянин України опублікував серію з 16 дописів на вебсайті «Пікабу», які містили заперечення збройної агресії проти України.³²
- Перебуваючи на ТОТ громадянин України закликав місцевих мешканців отримувати паспорти Російської Федерації та публічно підтримував «нову владу» і збройну агресію Російської Федерації.³³
- Громадянин України неодноразово закликав до співпраці з державою-агресором та її окупаційними силами, використовуючи, зокрема, такі висловлювання: «російська федерація не обстрілює місто та село, мирних

³⁰ Шевченківський районний суд м. Києва, [Рішення](#), Справа № 761/7242/22, 3 травня 2022.

³¹ Глибоцький районний суд Чернівецької області, [Рішення](#), Справа № 715/3419/23, 2 листопада 2023; див. також Чернівецький апеляційний суд, [Ухвала](#), Справа № 715/3419/23, 23 січня 2024.

³² Салтівський районний суд міста Харкова, [Рішення](#), Справа № 643/1619/23, 24 березня 2023.

³³ Шевченківський районний суд міста Харкова, [Рішення](#), Справа № 638/11897/24, 5 липня 2024.

мешканців, все це роблять самі українці, щоб картинку зробити красиво» і заклики «товаришувати та допомагати військовим РФ».³⁴

Поширені форми потенційних доказів

- Показання свідків – колег, друзів, сусідів та інших осіб. Такі показання можуть підтверджувати факт публічного заперечення з боку особи, щодо якої здійснюється розслідування. До цієї категорії також належать показання осіб, яким пропонували поширювати публічне заперечення збройної агресії, але які від цього відмовилися (що може свідчити про відсутність примусу).
- Матеріали електронної комунікації (та пов'язані з ними метадані). До них належать повідомлення, дописи, публічні чи приватні повідомлення на вебсайтах, у соціальних мережах, публічних групах або чатах, розміщені підозрюваним чи іншими особами (зокрема Telegram, TikTok, VKontakte, Odnoklassniki, Facebook, Instagram, Viber, WhatsApp тощо), а також SMS-повідомлення, приватне листування, електронні листи та інші форми комунікації. Такі дані можуть містити заперечення збройної агресії та/або свідчити про ставлення підозрюваного до висловлювань, що становлять заперечення збройної агресії Російської Федерації.
- Метадані. Метадані будь-якої зібраної інформації у мережі Інтернет. Метадані таких дописів можуть використовуватися для підтвердження авторства або інших доказів, що вказують на авторство.
- Облікові записи та технічні дані. Дані, отримані від інтернет-провайдерів або адміністраторів платформ, які можуть бути використані для підтвердження належності облікового запису конкретній особі, місць логування, а також зв'язку конкретних пристроїв із дописами чи висловлюваннями.
- Вилучені цифрові пристрої. Вилучені електронні пристрої, що містять чернетки, видалені файли, кешовані матеріали або історію переглядів, які свідчать про авторство або підготовку публічного заперечення.

³⁴ Харківський районний суд Харківської області, [Рішення](#), Справа № 635/826/24, 17 липня 2024.

- *Аудіо- чи відеозаписи.* Аудіо- або відеозаписи, на яких зафіксовано, як особа робить відповідні заяви під час зібрань, мітингів чи інших публічних заходів.
- *Попередні висловлювання або дії.* Попередні або подальші заяви чи дії, що узгоджуються з висловлюванням або поведінкою, які є предметом розслідування.
- *Участь у діяльності, що узгоджується із запереченням збройної агресії Російської Федерації.* Зокрема участь у проросійських заходах, робота в російських установах, участь у російських політичних організаціях, систематичне поширення пропаганди або іншої дезінформації.
- *Списки присутніх, програми заходів або внутрішні організаційні документи.* Такі матеріали можуть підтверджувати участь підозрюваного у заходах, під час яких були зроблені відповідні заяви.

Стандартні операційні процедури для оцінки кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність за частиною 1

СОП 16: Відкриття кримінального провадження щодо публічного заперечення збройної агресії Російської Федерації тощо³⁵

16.1 *Отримання інформації.* Отримати відомості з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

16.2 *Виявлення первинних (prima facie) ознак вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1, за власною ініціативою шляхом аналізу матеріалів з відкритих джерел, повідомлень у медіа, заяв свідків щодо ймовірного заперечення збройної агресії.*

³⁵ Публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Кримінальний кодекс України, Стаття 111-1.

16.3 Визначення відповідної категорії заперечення збройної агресії. Частина 1 охоплює чотири різні види діяльності. Із метою спрямування розслідування має бути здійснена попередня класифікація, зокрема:

- Публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України;
- встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або;
- публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- невизнання поширення державного суверенітету України на ТОТ.

16.4 Проведення первинної оцінки достовірності. Оцінити надійність первинних джерел інформації та встановити, чи походять вони від вже відомого свідка, з відкритих джерел, від правоохоронних партнерів або є анонімними.

16.5 Оцінка невідкладних ризиків для досудового розслідування:

- захист потенційних свідків: встановити наявність негайних загроз безпеці; за їх наявності ініціювати ранню координацію з відповідними підрозділами захисту або підтримки свідків;
- збереження цифрових доказів: вжити невідкладних заходів для фіксації та збереження цифрових доказів з метою запобігання їх видаленню, знищенню або зміні.

16.6 Перехід до наступного етапу розслідування. Якщо вищезазначені критерії для відкриття повного досудового розслідування дотримані, перейти до СОП 17.

СОП 17: Контекст: встановлення обставин публічного заперечення збройної агресії Російської Федерації тощо

17.1 Встановлення суб'єкта ймовірного кримінального правопорушення. Суб'єктом кримінального правопорушення є громадянин України.

17.2 Встановлення передумов та обставин висловлювання(нь). З'ясувати, чи було висловлювання здійснене в мережі Інтернет або під час публічного заходу. Задokumentувати дату, час і місце висловлювання, а також визначити, чи діяла особа як приватна чи службова особа.

17.3 Оцінка частоти та системності висловлювань. Встановити, чи було висловлювання поодиноким та/або рідкісним, оскільки такі висловлювання з більшою ймовірністю можуть бути наслідком примусу, на відміну від повторюваних або систематичних заяв.

СОП 18: Об'єктивна сторона (actus reus): підтвердження факту публічного заперечення збройної агресії тощо

18.1 Виявлення та збереження висловлювання. Зібрати та зафіксувати точний зміст публічного висловлювання, що є предметом розслідування, а також обставини його здійснення, зокрема час, місце, використаний засіб або платформу (онлайн чи публічний захід) і передбачувану аудиторію.

18.2 Автентифікація матеріалів. Перевірити справжність і незмінність запису, допису, повідомлення або документації заходу. Це включає аналіз метаданих, часових міток, даних платформи та виявлення будь-яких ознак маніпуляції.

18.3 Підтвердження авторства. Встановити, що особа, щодо якої здійснюється розслідування, особисто зробила відповідне висловлювання. Це може включати встановлення зв'язку між використанням пристрою, належністю облікового запису, ідентифікацією голосу або зображення, сталі цифрові сліди або візуальний аналіз (у разі наявності відео- чи фотоматеріалів).

18.4 Фіксація реакції у моменті. Зібрати докази щодо того, як висловлювання було поширене, прокоментоване або повідомлене іншими особами, що може підтвердити факт його публічності та відповідність викладеним обставинам.

СОП 19: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на публічне заперечення збройної агресії Російської Федерації тощо

19.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному

провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (*mens rea*).³⁶

19.2 *Оцінка повторюваності та моделі поведінки.* Встановити, чи є публічне заперечення узгодженим у часі з іншими висловлюваннями та поведінкою підозрюваного. Повторювана або тривала поведінка у сукупності з іншими індикаторами може свідчити про добровільність.

19.3 *Аналіз іншого контенту на предмет підтримки збройної агресії Російської Федерації.* Це може включати матеріали, що заохочують вербування до збройних сил РФ, принижують Україну або осіб, які протистоять окупації, чи іншим чином узгоджуються з цілями держави-агресора.

19.4 *Оцінка способу донесення висловлювання.* Встановити, чи формулював підозрюваний заперечення власними словами (наприклад, у серії авторських дописів), чи лише відтворював або реагував на контент інших осіб. Це включає аналіз первинного авторства, моделей репостингу та поверхневої взаємодії (зокрема «вподобань» у соціальних мережах).

19.5 *Аналіз видалення контенту та інших дій.* Встановити, чи було відповідний контент видалено після публікації, ким саме (підозрюваним чи платформою) та який час минув між публікацією і видаленням. Ці обставини можуть бути релевантними для оцінки умислу, примусу або усвідомлення протиправності, оскільки швидке або безпояснювальне видалення може свідчити про спробу приховати умисну поведінку, тоді як відкладене або примусове видалення може вказувати на тиск з боку окупаційних органів або відсутність контролю над контентом.

19.6 *Оцінка манери мовлення у записах або інтерв'ю.* Якщо висловлювання зафіксоване у відео або інтерв'ю, оцінити, чи особа зачитує підготовлений текст або говорить вільно, чи надає розгорнуті відповіді або виглядає обмеженою у висловлюваннях.

³⁶ Див. вище.

Частина 2 статті 111-1: Добровільне зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

Текст частини 2

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій,³⁷ у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, — карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Типові ситуації застосування положень ч. 2 ст. 111-1 КК України

Частина 2 найчастіше застосовується у випадках, коли особи обіймають некерівні посади в окупаційній адміністрації або в інших незаконних органах, створених на ТОТ. Обіймаючи такі посади, вони сприяють функціонуванню окупаційних органів

³⁷ Використання термінів «організаційно – розпорядчі» та «адміністративно-господарські» було вперше використано колишнім Верховним Судом України у справах щодо хабарництва. Див. Верховний Суд України, *Постанова № 5 Про судову практику у справах про хабарництво*, 26 квітня 2002. Попри незначне перефразування терміну у статті 111-1 («організаційно-розпорядчі» або «адміністративно-господарські» функцій, а не «обов'язки»), Верховний Суд використовує схожі визначення цих термінів у справах про колабораційну діяльність. До прикладу, він зазначає, що:

Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів, їх заступники, особи, які керують ділянками робіт.

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном. Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у керівників підприємств.

влади та, за певних обставин, можуть брати участь у діяльності, що підриває безпеку і захист громадян України на відповідних територіях.

У ряді випадків такі посади передбачають виконання канцелярських, технічних або допоміжних функцій, зокрема роботу діловодами, водіями, охоронцями, прибиральниками чи виконання інших завдань, які забезпечують повсякденне функціонування окупаційних органів. Подібні ситуації потребують особливо ретельної перевірки, щоб оцінка кримінальної відповідальності відповідала вимогам МГП та відображала реальний характер поведінки особи, рівень її повноважень і умови, за яких відповідну посаду було зайнято.

Поширені приклади колабораційної діяльності за ч. 2 ст. 111-1 КК України

Нижчі за рівнем посадові особи, які співпрацювали з окупаційною адміністрацією та були залучені до протиправної діяльності. Це може охоплювати, зокрема, такі гіпотетичні ситуації:

- добровільну передачу інформації про дітей, які перебували поблизу місця проживання підозрюваного, що сприяло їхньому примусовому переміщенню;
- добровільне розголошення відомостей про місцевих учасників руху опору або інших осіб на ТОТ, що призвело до їх насильницького зникнення (або вчинення інших злочинів);
- добровільне збирання паспортів (або інших персональних даних) місцевих мешканців і передання такої інформації окупаційним органам, що уможливило організацію та проведення незаконних «референдумів».

У більшості випадків обіймання посади, яка не передбачає організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, саме по собі не досягає рівня кримінальної протиправності.³⁸

³⁸ На нашу думку, будь-яке потенційне притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 2 статті 111-1 має обмежуватися випадками, коли дії особи добровільно, істотно та свідомо підтримували функціонування керівного апарату окупаційної влади, а не тими випадками, коли поведінка особи була спрямована насамперед на забезпечення виживання або базового добробуту цивільного населення. Оскільки підтримання базового рівня цивільного добробуту в багатьох випадках є нерозривно

Поширені форми потенційних доказів

- *Показання свідків:* колег, друзів, сусідів та інших осіб. До цієї категорії також можуть належати показання осіб, яким пропонували зайняти аналогічну посаду, але які відмовилися від цього (що може свідчити про наявність альтернативи та відсутність примусу).
- *Документація, пов'язана з отриманням посади.* Зокрема копія трудового договору (контракту), наказ про призначення, особисті документи (резюме, рекомендації тощо). Такі матеріали можуть встановлювати коло службових обов'язків, розмір винагороди (та інших вигод), дату початку виконання обов'язків і тривалість перебування на посаді.
- *Результати діяльності.* Робочі документи, створені підозрюваним, які відображають характер і обсяг виконуваних ним функцій.
- *Судові експертизи.* Залучення експерта для встановлення, зокрема, факту підписання трудового договору або інших документів саме підозрюваним (наприклад, за результатами почеркознавчої експертизи).
- *Матеріали електронної комунікації (та пов'язані з ними метадані).* Повідомлення, дописи, публічні або приватні повідомлення на вебсайтах, у соціальних мережах, публічних групах чи чатах, створені підозрюваним або іншими особами (зокрема Telegram, TikTok, VKontakte, Odnoklassniki, Facebook, Instagram, Viber, WhatsApp тощо), а також SMS-повідомлення, електронні листи та інші форми комунікації. Такі матеріали можуть свідчити про взаємодію з представниками окупаційних органів влади і допомагати встановити, чи мав обвинувачений умисел на співпрацю з окупаційною адміністрацією, чи діяв під примусом.
- *Інформація з офіційних ресурсів Російської Федерації та окупаційних органів* (включно з вебсайтами та сторінками у соціальних мережах, а також

пов'язаним із належним функціонуванням органів управління, ключова увага слідчого має бути зосереджена на характері виконуваної роботи, наявності відповідного умислу, а також значущості виконуваних функцій для виживання цивільного населення в умовах окупації.

відповідними метаданими). Такі відомості можуть підтверджувати факт призначення особи на посаду.

- *Внутрішня документація.* Зокрема посадові інструкції, внутрішні описи функцій, відомості щодо нарахування заробітної плати, таблиці обліку робочого часу, звіти про виконання обов'язків, штатні розписи, матеріали нарад. Наявність підпису підозрюваного та/або зазначення його посади в адміністративній, фінансовій чи юридичній документації може свідчити про фактичний обсяг повноважень і допомагати визначити, чи мала посада функціональний або управлінський характер. Протоколи або інші документи засідань можуть підтверджувати: (i) присутність особи; (ii) займану посаду; (iii) активну участь, а не тільки пасивну присутність; та (iv) залученість до внутрішніх органів/робочих груп.
- *Вилучені цифрові пристрої.* Вилучені цифрові пристрої можуть містити чернетки, видалені файли, кешовані матеріали або історію переглядів, що свідчать про співпрацю з окупаційними органами.

Стандартні операційні процедури для оцінки кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність за частиною 2

СОП 20: Відкриття кримінального провадження щодо добровільного зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

20.1 *Отримання інформації.* Отримати відомості з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

20.2 *Виявлення первинних (prima facie) ознак вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1.* Проаналізувати матеріали з відкритих джерел, повідомлення у медіа та іншу інформацію щодо ймовірного добровільного обіймання посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій.

20.3 *Визначення категорії зайнятої посади.* Частина 2 охоплює два різні види діяльності. З метою спрямування розслідування має бути здійснена попередня класифікація, а саме зайняття посади, не пов'язаної з виконанням:

- організаційно-розпорядчих функцій; або
- адміністративно-господарських функцій.

20.4 *Проведення первинної оцінки достовірності.* Оцінити надійність первинних джерел інформації та встановити, чи походять вони від вже відомого свідка, з відкритих джерел, від правоохоронних партнерів або є анонімним повідомленням.

20.5 *Оцінка невідкладних ризиків для досудового розслідування:*

- *захист потенційних свідків:* встановити наявність негайних загроз безпеці; за їх наявності ініціювати ранню координацію з відповідними підрозділами захисту або підтримки свідків;
- *збереження цифрових доказів:* вжити невідкладних заходів для фіксації та збереження цифрових доказів з метою запобігання їх видаленню, знищенню або зміні.

20.6. *Перехід до наступного етапу розслідування.* Якщо вищезазначені критерії для відкриття повного досудового розслідування дотримані, перейти до СОП 21.

СОП 21: Контекст: встановлення обставин добровільного зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

21.1 *Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення.* Суб'єктом кримінального правопорушення є громадянин України.

21.2 *Встановлення передумов та обставин отримання посади.* З'ясувати обставини отримання посади та час її зайняття (до або після початку окупації відповідної території Російською Федерацією). Встановити факт того, що орган, у якому підозрюваний обійняв посаду, був створений виключно під час окупації або

перереєстрований відповідно до законодавства Російської Федерації. Це може свідчити про свідоме бажання працювати на окупаційні органи влади.³⁹

21.3 *Характер і обсяг повноважень посади.* Це сприяє визначенню:

- рівня повноважень посади (наявність повноважень щодо ухвалення рішень, нагляду за іншими особами або виключно підлеглий характер);
- ступеня співпраці з російськими окупаційними органами (регулярна та змістовна або епізодична й суто адміністративна);
- ідеологічної спрямованості посади щодо цілей Російської Федерації (наприклад, поширення пропаганди або встановлення контролю над освітою, медіа тощо).

21.4 *Відтворення організаційної структури.* Встановити ієрархію в межах окупаційних органів та їхній взаємозв'язок з органом, у якому підозрюваний обіймав

³⁹ Проблема розмежування органів влади, в яких зайняття посади може підпадати під криміналізацію, є складною та потребує нюансованого підходу. Обраний підхід має враховувати положення міжнародного гуманітарного права та, відповідно, бути ретельно збалансованим із нормами національного кримінального права України.

Текст частин 2 і 5 забороняє таке:

«Добровільне зайняття громадянином України посади, [не] пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора».

Євген Письменський пояснює, що український законодавець обмежив криміналізацію зайняття посади двома категоріями: «1) незаконни[ми] органа[ми] влади, створени[х] на тимчасово окупованій території та 2) в окупаційн[о]ю адміністрац[ією] держави-агресора та її структу[р]». Він уточнює, що «фактично йдеться про зайняття будь-якої посади в органах і підрозділах, які функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольних РФ самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України». Письменський Є., *Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності*, 2024, с. 194.

Микола Хавронюк зазначає, що «не може настати відповідальність за ст. 111-1 КК за добровільне: а) зайняття посади в органі державної влади чи орган місцевого самоврядування, який був створений ще до моменту окупації (наприклад, посади у виконавчому комітеті міської ради). Проте, це діяння може бути кваліфіковане за ст. 111 КК як державна зрада у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або надання іноземній державі або її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [...]». Хавронюк М., *Кримінальна відповідальність за колабораціонізм*, 28 квітня 2022.

посаду, з метою кращого розуміння рівня повноважень, притаманних відповідній посаді.

СОП 22: Об'єктивна сторона (actus reus): підтвердження факту зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

22.1 Збирання та збереження доказів факту зайняття посади. Зібрати й зафіксувати докази, що підтверджують:

- що посада була нижчою за рівнем, канцелярською або адміністративною за характером (тобто не пов'язаною з організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями);
- найменування посади, характер формальних обов'язків і відповідальності, а також обсяг повноважень, пов'язаних із нею;
- що підозрюваний фактично виконував формальні обов'язки та функції цієї посади;
- що посада мала сталий і тривалий характер, а не зводилася до поодиноких доручень;
- дату початку зайняття посади та тривалість її виконання підозрюваним.

22.2 Підтвердження особи займаної посади. Встановити, що особа, щодо якої здійснюється розслідування, є тією самою особою, яка фактично займала відповідну посаду.

СОП 23: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

23.1. Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному

провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (*mens rea*).⁴⁰

23.2. *Оцінка супутньої поведінки (за наявності)*. Встановити, чи супроводжувалося зайняття посади іншими діями підозрюваного, що свідчать про підтримку збройної агресії Російської Федерації та її політики. Це може включати матеріали, які заохочують вербування, принижують Україну або осіб, що протидіють окупації, чи іншим чином узгоджуються з цілями держави-агресора.

23.3. *Оцінка наявності альтернатив*. Визначити, чи мав підозрюваний реальну можливість отримати та чи усвідомлював він існування:

- альтернативних низьких за рівнем посад, для яких він мав необхідні навички та кваліфікацію;
- інших доступних низьких за рівнем посад, від яких підозрюваний свідомо відмовився.

23.4 *Оцінка усвідомлення обов'язків і ієрархії на робочому місці*. Встановити, чи повною мірою підозрюваний усвідомлював ієрархічну структуру на місці роботи та коло обов'язків, які він мав виконувати. З'ясувати, чи розумів він, що займає посаду, а не виконує окремі епізодичні завдання.

23.5 *Оцінка процедури призначення*. Встановити, чи брав підозрюваний участь у кількох етапах конкурсного або відбіркового процесу для зайняття посади.

23.6 *Оцінка поведінки на робочому місці*. Встановити, чи обмежувалася діяльність підозрюваного виконанням формальних службових обов'язків, чи він діяв проактивно. З'ясувати, чи залучав підозрюваний інших осіб (родичів, друзів, знайомих) до обіймання аналогічних посад або посад у тому самому органі чи установі.

⁴⁰ Див. *вище*.

Частина 3 статті 111-1: Пропаганда у закладах освіти, а також дії спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти

Текст частини 3

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, — караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Типові ситуації застосування положень ч. 3 ст. 111-1 КК України

Частина 3 найчастіше застосовується у випадках, коли вчителі або інші працівники закладів освіти поширюють проросійські наративи, інформацію чи погляди серед учнів в українських навчальних закладах. Наприклад, впровадження навчальних програм, що відповідають викривленому баченню історії з боку Російської Федерації, а також витіснення або дискредитація об'єктивних фактів, які є частиною української історії, можуть підпадати під дію цієї частини.

Такі дії розглядаються як особливо шкідливі, оскільки вони спрямовані на дітей і молодь, формують їхній світогляд, нормалізують окупацію та легітимізують російську дезінформацію в освітньому процесі. У такий спосіб вони сприяють не лише легітимізації дій держави-агресора, а й досягненню довгострокової мети

асиміляції тимчасово окупованих територій у політичний, культурний та ідеологічний простір Російської Федерації.⁴¹

Поширені приклади колабораційної діяльності за ч. 3 ст. 111-1 КК України

- Громадяни України, залучені до розроблення освітніх стандартів, узгоджених із російськими стандартами, навчальними програмами та російським (викривленим) історичним баченням.
- Громадяни України, які обіймали відповідні посади та здійснювали нагляд за впровадженням російських освітніх програм, а також застосовували санкції до вчителів та іншого персоналу, які відмовлялися запроваджувати такі програми.
- Громадянин України, колишній заступник директора школи, добровільно обійняв посаду директора закладу загальної середньої освіти, створеного окупаційною адміністрацією. Обвинувачений запровадив російські освітні програми та брав участь у серії постановочних медіасюжетів для пропагандистських засобів масової інформації. В одному з відео він висловлював «подяку» за повернення до викладання російською мовою та стверджував, що батьки підтримують педагогічний колектив у рішенні продовжувати роботу. Обвинувачений здійснював тиск на батьків з метою примусового направлення дітей до школи, попри те що вони навчалися дистанційно за українськими програмами, погрожуючи позбавленням батьківських прав у разі невиконання вимог.⁴²
- Громадянка України обійняла посаду директора закладу загальної середньої освіти в Херсонській області, де впроваджувала російські освітні стандарти, організовувала добір педагогічних кадрів, забезпечувала постачання

⁴¹ Наприклад, відповідно до Указу Президента Російської Федерації від 25 листопада 2025 р., № 858 “Про стратегію державної національної політики Російської Федерації на період до 2026 року”, метою державної національної політики РФ є зміцнення загальноросійської громадянської ідентичності, зокрема російської культури, мови та традицій. Зазначена державна політика примусово нав’язана РФ і на ТОТ. Див. Указ Президента Російської Федерації від 25 листопада 2025 р., № 858 “Про стратегію державної національної політики Російської Федерації на період до 2026 року”, 25 листопада 2025.

⁴² Дніпровський районний суд міста Запоріжжя, Рішення, Справа № 334/6444/22, 7 серпня 2023.

підручників та організовувала проходження вчителями курсів підвищення кваліфікації на TOT AP Крим, спрямованих на запровадження російських освітніх стандартів. Крім того, особа заохочувала учнів вступати до руху «Юнармія», який здійснює підготовку до служби в Збройних силах Російської Федерації.⁴³

Поширені форми потенційних доказів

- Показання свідків – колег, друзів, сусідів та інших осіб. До цієї категорії також можуть належати показання осіб, яким пропонували співпрацю, але які відмовилися від неї (що може свідчити про відсутність примусу).
- Документація, пов'язана з отриманням посади. Зокрема копія трудового договору (контракту), наказ про призначення, особисті документи (резюме, рекомендації тощо). Такі матеріали дають змогу встановити коло службових обов'язків, розмір винагороди (та інших вигод), дату початку виконання обов'язків і тривалість перебування на посаді.
- Результати діяльності. Робочі документи, створені підозрюваним, які відображають характер і обсяг виконуваних ним функцій.
- Матеріали електронної комунікації (та пов'язані з ними метадані). Особисте листування, дописи, публічні або приватні повідомлення на вебсайтах, у соціальних мережах, публічних групах чи чатах, створені підозрюваним або іншими особами (зокрема Telegram, TikTok, VKontakte, Odnoklassniki, Facebook, Instagram, Viber, WhatsApp тощо), а також SMS-повідомлення, електронні листи та інші форми комунікації. Такі матеріали можуть підтверджувати взаємодію з представниками окупаційних органів і допомагати з'ясувати, чи мав обвинувачений умисел на співпрацю з окупаційною адміністрацією та поширення пропаганди, чи діяв під примусом.
- Інформація з офіційних ресурсів Російської Федерації та окупаційних органів (включно з вебсайтами та сторінками у соціальних мережах, а також відповідними метаданими). Такі відомості можуть сприяти встановленню

⁴³ Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/10107/24, 10 червня 2025. Обвинуваченого було засуджено за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 (ч. 3) та статтею 111-2 (ч. 1) Кримінального кодексу України. Там само.

часу та способу запровадження російських освітніх стандартів у закладі освіти, де було вчинено інкриміновані дії.

- **Внутрішня документація.** Зокрема посадові інструкції, внутрішні описи функцій, відомості нарахування заробітної плати, табелі обліку робочого часу, звіти про виконання обов'язків, штатні розписи, матеріали нарад. Наявність підпису підозрюваного та/або зазначення його посади в офіційній документації може свідчити про фактичний обсяг повноважень і дозволяти визначити, чи мала посада підлеглий або управлінський характер (наприклад, учитель чи директор закладу освіти), а також можливість впливу на впровадження пропаганди та/або освітніх стандартів. Протоколи або інші документи засідань можуть підтверджувати: (i) присутність особи; (ii) займану посаду; (iii) активну участь, а не пасивну присутність; та (iv) залученість до внутрішніх органів/робочих груп.
- **Вилучені цифрові пристрої.** Вилучені цифрові пристрої можуть містити чернетки, видалені файли, кешовані матеріали або історію переглядів, що свідчать про характер намірів.

Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти

СОП 24: Відкриття кримінального провадження щодо здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти

24.1 Отримання інформації. Отримати відомості з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

24.2 Виявлення первинних (*prima facie*) ознак. За власною ініціативою перевірити наявні докази вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3, шляхом аналізу матеріалів з відкритих джерел, повідомлень у медіа, показань свідків щодо ймовірної пропаганди або дій у закладах освіти, спрямованих на впровадження російських освітніх стандартів.

24.3 Визначення релевантної категорії. Частина 3 криміналізує два окремі діяння. На першому етапі слідчий має віднести поведінку до однієї з таких категорій:

- здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти; та

- дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.⁴⁴

24.4 Проведення *первинної оцінки достовірності*. Оцінити надійність первинного джерела інформації та встановити, чи походить воно від відомого свідка, з відкритих джерел, від правоохоронних партнерів або є анонімним повідомленням.

24.5 Оцінка невідкладних ризиків для досудового розслідування.

- *захист потенційних свідків*: з'ясувати наявність загроз безпеці; за їх наявності ініціювати ранню координацію з відповідними підрозділами захисту або підтримки свідків;
- *збереження цифрових доказів*: вжити невідкладних заходів для фіксації та збереження цифрових доказів з метою запобігання їх видаленню, знищенню або зміні.

24.6 *Перехід до наступного етапу розслідування*. Якщо вищезазначені критерії для відкриття повного досудового розслідування дотримані й інкриміноване діяння стосується пропаганди в закладах освіти — перейти до СОП 25–27. Якщо йдеться про дії, спрямовані на впровадження російських освітніх стандартів у закладах освіти, — перейти до СОП 28–31.

СОП 25: Контекст: встановлення обставин пропаганди, здійсненої громадянином України в закладах освіти

25.1 Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Суб'єктом кримінального правопорушення є громадянин України.

25.2 Встановлення *передумов та обставин здійснення пропаганди*. Поширення пропаганди має відбуватися в межах або у зв'язку із закладом освіти. Встановити місце здійснення висловлювань (відомості про заклад освіти, чи здійснювалося поширення в межах обов'язкових навчальних занять, під час перерв або після уроків).

25.3 Встановлення факту впровадження російських освітніх стандартів і навчальних програм у навчальний процес на відповідній території. Визначити дату

⁴⁴ Хавронюк М., *Кримінальна відповідальність за колабораціонізм*, 28 квітня 2022.

початку їх застосування, дослідити зміст освітніх стандартів і програм, проаналізувати інтегровані пропагандистські наративи. Встановити, чи були конкретні пропагандистські наративи, поширювані підозрюваним, закріплені в освітньому процесі як обов'язкова складова навчальної програми, чи існували альтернативні варіанти.

СОП 26: Об'єктивна сторона (actus reus): підтвердження факту поширення пропаганди громадянином України в закладах освіти

26.1 Встановлення характеру, засобів і масштабу діяльності особи. Зібрати та зберегти точний зміст висловлювань, що є предметом розслідування, обставини їх здійснення та інші релевантні деталі, зокрема:

- зміст і характер висловлювань;
- дату та частоту висловлювань (систематичний характер чи одноразовий випадок);
- посаду особи в закладі освіти, зокрема навчальні предмети, які вона викладала;
- аудиторію ймовірної пропаганди (учні, студенти тощо);
- публічність висловлювань (чи поширювалися вони через публічні канали, під час уроку або у приватній розмові);
- чи було інкриміноване висловлювання, що містить пропаганду, частиною обов'язкової теми навчальної програми, нав'язаної Російською Федерацією на ТОТ;
- у разі онлайн-поширення пропаганди (наприклад, на сайті закладу освіти або в соціальних мережах) — використаний ресурс і охоплення аудиторії.

26.2 Оцінка фактичного внеску поширюваної пропаганди. Проаналізувати вплив ймовірної пропаганди на учнів та дослідити зміст повідомлень з метою встановлення ступеня їх відповідності російським пропагандистським наративам.

26.3 Встановлення подання пропаганди як єдиної істини. Підтвердити, що поширювана інформація подавалася як беззаперечна істина, а не як об'єктивний факт (який сам по собі не є пропагандою). Наприклад, факт збройного вторгнення

Російської Федерації в Україну є об'єктивним фактом і не становить пропаганди, тоді як твердження про те, що «Запоріжжя є частиною Росії на законних підставах», є пропагандою.

СОП 27: Суб'єктивна сторона (*mens rea*): встановлення умислу на поширення пропаганди в закладах освіти

27.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (*mens rea*).⁴⁵

27.2 Оцінка наявності альтернативних варіантів поведінки. Якщо російська пропаганда була складовою освітнього процесу, встановити, чи міг підозрюваний вчиняти альтернативні дії, зокрема:

- чи мав він реальну можливість відмовитися від поширення російської пропаганди в межах освітнього процесу;
- чи було поширення пропагандистських наративів єдиним можливим способом забезпечення безперервності навчання українських дітей на ТОТ.

27.3 Оцінка поведінки особи на робочому місці. Проаналізувати, зокрема:

- чи обмежувався підозрюваний виконанням службових обов'язків, у тому числі дій, спрямованих на поширення пропаганди в закладах освіти, чи діяв проактивно у проросійський спосіб;
- чи залучав він інших осіб (родичів, друзів, знайомих) до обіймання аналогічних посад у тому самому закладі освіти;
- поведінку підозрюваного щодо учнів/студентів та їхніх батьків, зокрема факти таємної допомоги українським учням у складанні українських іспитів або вступі до українських закладів вищої освіти;

⁴⁵ Див. вище.

- дії, не зумовлені професійними обов'язками, зокрема добровільне проведення позакласних заходів (наприклад, організація кадетських класів, заходів із формування «патріотичної» лояльності до Російської Федерації, залучення до проросійських рухів, таких як «Юнармія»);
- підтримку російських заходів, зокрема добровільну участь в організації або проведенні заходів, пов'язаних із державними святами Російської Федерації, військово-патріотичним вихованням або її бойовими діями в Україні.

27.4 Встановлення мети поширення пропаганди в закладах освіти. З'ясувати, чи здійснювалася пропаганда з метою сприяння:

- здійсненню збройної агресії проти України,
- встановленню та утвордженню тимчасової окупації частини території України,
- уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.⁴⁶

27.5. Оцінка іншої супутньої поведінки. Дослідити інші дії чи матеріали, які можуть свідчити про вербування, приниження України або осіб, що протидіють окупації, чи іншу поведінку, узгоджену з цілями держави-агресора.

Дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти

СОП 28: Відкриття кримінального провадження щодо впровадження освітніх стандартів

28.1 Див. СОП 24 вище.⁴⁷

⁴⁶ Хавронюк М., Кримінальна відповідальність за колабораціонізм, 28 квітня 2022.

⁴⁷ Див. вище.

СОП 29: Контекст: встановлення обставин дій, спрямованих на впровадження російських освітніх стандартів у закладах освіти

29.1 Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Суб'єктом є громадянин України.

29.2 Встановлення передумов і обставин впровадження російських освітніх стандартів. Дослідити історію створення та функціонування закладу освіти й підтвердити, чи був заклад та/або його навчальний процес створений або реорганізований російськими окупаційними органами.

29.3 Дослідження загального характеру російських освітніх стандартів у закладах освіти в місцевості перебування підозрюваного. Це може включати:

- авторство освітніх стандартів, які впроваджував підозрюваний (наприклад, Міністерство освіти Російської Федерації), дату їх запровадження, спосіб імплементації на ТОТ тощо;
- тип закладу освіти та предметну сферу, для яких були розроблені відповідні освітні стандарти;⁴⁸
- зміст освітніх стандартів, що підлягають оцінці;
- дату запровадження російських освітніх стандартів окупаційними органами в місцевості перебування підозрюваного;
- передбачуваних адресатів впроваджених стандартів (учні, студенти тощо).

29.4 Встановлення контексту впровадження стандартів. З'ясувати відомості про заклад освіти, у якому впроваджувалися відповідні стандарти (тип, назва, номер, місцезнаходження, факт створення або відновлення окупаційними органами тощо).

⁴⁸ Наприклад, Н. Антонюк, зауважує, що є фундаментальна різниця між викладанням таких предметів, як, наприклад, математика чи хімія, та історією з точки зору можливої присутності російських пропагандистських наративів. Див. Антонюк Н., *Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації*, 2021, с. 61.

СОП 30: Об'єктивна сторона (*actus reus*): підтвердження факту впровадження російських освітніх стандартів в українських закладах освіти

30.1 Збирання та збереження доказів того, що особа вчиняла дії, спрямовані на впровадження російських освітніх стандартів у закладах освіти. Це може включати:

- конкретні освітні стандарти, які впроваджував підозрюваний;
- дату початку та тривалість упровадження стандартів підозрюваним;
- назву та тип закладу освіти, у якому підозрюваний впроваджував освітні стандарти;
- зміст відповідних освітніх стандартів;
- посаду підозрюваного в закладі освіти та навчальні предмети, які він викладав.

30.2 Оцінка фактичного внеску у впровадження російських освітніх стандартів. Проаналізувати вплив впровадження російських освітніх стандартів на цільову аудиторію (учнів, студентів) та встановити роль підозрюваного в індоктринації українських дітей.

СОП 31: Суб'єктивна сторона (*mens rea*): встановлення умислу на впровадження російських освітніх стандартів в українських закладах освіти

31.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (*mens rea*).⁴⁹

31.2 Оцінка супутньої поведінки (за наявності). Встановити, чи супроводжувалися дії підозрюваного з впровадження російських освітніх стандартів іншою поведінкою, що свідчить про підтримку Російської Федерації. Це може включати матеріали, які заохочують вербування, прославляють службу в Збройних силах Російської

⁴⁹ Див. вище.

Федерації, принижують Україну або осіб, які протидіють окупації, чи іншим чином узгоджуються з цілями держави-агресора.

31.3 Оцінка наявності альтернативних варіантів. Встановити, чи мав підозрюваний і чи усвідомлював можливість здійснювати провадження освітніх стандартів в інший спосіб, зокрема — використовувати альтернативні стандарти або зберігати українську навчальну програму.

31.4 Оцінка поведінки особи на робочому місці. Проаналізувати, зокрема:

- чи підозрюваний обмежувався виконанням службових обов'язків (у тому числі дій, спрямованих на поширення пропаганди в закладах освіти), чи діяв проактивно;
- чи підозрюваний залучав інших осіб (родичів, друзів, знайомих) до обіймання аналогічних посад у тому самому закладі освіти;
- поведінку підозрюваного щодо учнів/студентів та їхніх батьків, зокрема факти таємної допомоги українським учням у складанні українських іспитів або вступі до українських закладів вищої освіти;
- дії, не зумовлені професійними обов'язками, зокрема добровільне проведення позакласних заходів (наприклад, організація кадетських класів, заходів із формування «патріотичної» лояльності до Російської Федерації, залучення до проросійських рухів, таких як «Юнармія»);
- підтримку російських заходів, зокрема добровільну участь в організації або проведенні заходів, пов'язаних із державними святами Російської Федерації, військово-патріотичним вихованням або її бойовими діями в Україні.

Частина 4 статті 111-1: Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора

Текст частини 4

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, — караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

Типові ситуації застосування положень ч. 4 ст. 111-1 КК України

Частина 4 найчастіше застосовується у випадках, коли особи залучені до передачі матеріальних ресурсів Російській Федерації або окупаційним органам. Зокрема, йдеться про такі дії, як реєстрація суб'єкта господарювання відповідно до законодавства Російської Федерації та подальше укладення господарських договорів із публічними суб'єктами (зокрема органами державної влади, установами, організаціями) Російської Федерації або окупаційними органами щодо постачання товарів та/або надання послуг.

Поширені приклади колабораційної діяльності за ч. 4 ст. 111–1 КК України

- Фізичні особи та суб'єкти господарювання на ТОТ укладають договори з органами влади Російської Федерації або окупаційними органами щодо постачання товарів та/або надання послуг.
- Громадянин України зареєстрував товариство з обмеженою відповідальністю відповідно до законодавства Російської Федерації на ТОТ АР Крим і уклав договори з так званою «федеральною казенною установою «Центр господарського та сервісного забезпечення Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації по Республіці Крим» на поставку бензину, дизельного пального в талонах та паливних картах через мережу АЗС в рамках державних потреб і оборонного замовлення федеральної установи РФ, тим самим продовживши договірні відносини з державними структурами Російської Федерації, що функціонують в умовах окупації.⁵⁰
- Громадянин України зареєстрував товариство з обмеженою відповідальністю відповідно до законодавства Російської Федерації та уклав договір із «державною бюджетною освітньою установою додаткової освіти Республіки Крим «Регіональний центр з підготовки до військової служби і військово-патріотичного виховання».⁵¹
- Громадянин України спільно з іншими особами заснував і зареєстрував на тимчасово окупованій території товариство з обмеженою відповідальністю під назвою «Кабельний завод «Мегаток» та уклав договори з низкою російських юридичних осіб.⁵²
- Громадянин України спільно з іншими особами здійснював господарську діяльність із Російською Федерацією через територію Турецької Республіки,

⁵⁰ Дніпровський районний суд м. Києва, [Рішення](#), Справа № 755/9377/23, 9 жовтня 2023.

⁵¹ Дніпровський районний суд м. Києва [Рішення](#), Справа № 755/9518/23, 28 лютого 2024.

⁵² Шевченківський районний суд м. Києва, [Рішення](#), Справа № 761/42864/23, 23 листопада 2023.

фактично забезпечуючи комерційні операції з державою-агресором в обхід прямих обмежень.⁵³

Поширені форми потенційних доказів

- Показання свідків — колег, друзів, сусідів та інших осіб. До цієї категорії можуть також належати показання осіб, яким пропонували аналогічні бізнес-можливості, але які відмовилися від участі (що може свідчити про відсутність примусу).
- Документація, використана в процесі ймовірної співпраці. Зокрема установчі документи, спеціальні ліцензії/дозволи на здійснення окремих видів діяльності, господарські договори, укладені підозрюваним тощо. Такі матеріали можуть встановлювати: i) відомості про реєстрацію як фізичної особи — підприємця або реєстрацію товариства з обмеженою відповідальністю; ii) характер господарської діяльності підозрюваного (наприклад, види наданих послуг або вироблених товарів); та iii) деталі співпраці, зокрема її характер, дату початку, загальну тривалість, а також факт і ступінь реалізації (виконання) такої співпраці.
- Матеріали електронної комунікації (та пов'язані з ними метадані). Повідомлення, дописи, публічні або приватні повідомлення на вебсайтах, у соціальних мережах, публічних групах чи чатах, створені підозрюваним або іншими особами (зокрема Telegram, TikTok, VKontakte, Odnoklassniki, Facebook, Instagram, Viber, WhatsApp тощо), а також SMS-повідомлення, електронні листи та інші форми комунікації, які можуть підтверджувати взаємодію з представниками окупаційних органів.
- Інформація з російських вебресурсів та їхніх сторінок у соціальних мережах, зокрема з офіційних сайтів щодо участі у публічних закупівлях (разом із відповідними метаданими).⁵⁴ Такі відомості можуть сприяти встановленню факту реєстрації особи як фізичної особи — підприємця або реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю відповідно до законодавства

⁵³ Шевченківський районний суд м. Києва, Рішення, Справа № 761/43660/23, 30 листопада 2023.

⁵⁴ Зокрема, див. <https://www.rts-tender.ru/> та <http://zakupki.gov.ru>.

Російської Федерації, а також дати та умов такої реєстрації і, насамперед, інформації про укладені договори, їх виконання та контрагентів.

Стандартні операційні процедури для оцінки кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність за частиною 4

Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням

СОП 32: Відкриття кримінального провадження щодо передачі матеріальних ресурсів формуванням, пов'язаним з Російською Федерацією

32.1 Отримання інформації. Отримати відомості з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

32.2 Виявлення первинних (*prima facie*) ознак вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною 4. Проаналізувати матеріали з відкритих джерел, повідомлення у медіа та іншу інформацію щодо ймовірної передачі матеріальних ресурсів у співпраці з державою-агресором.

32.3 Визначення виду діяльності, що є предметом розслідування. Частина 4 охоплює два різні види заборонених діянь.⁵⁵ З метою спрямування розслідування має бути здійснена попередня класифікація, зокрема:

⁵⁵ Микола Хавронюк зазначає, що що діяння, передбачені ч. 4 ст. 111-1 можуть бути вчинені у наступних формах:

- “передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора;
- провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.”

Хавронюк М., Кримінальна відповідальність за колабораціонізм, 28 квітня 2022.

- передача матеріальних ресурсів формуванням, пов'язаним з Російською Федерацією;⁵⁶
- здійснення господарської діяльності у співпраці з російськими окупаційними органами, зокрема з окупаційною адміністрацією.⁵⁷

32.4 Проведення первинної оцінки достовірності. Оцінити надійність первинних джерел інформації та встановити, чи походять вони від відомого свідка, із відкритих джерел, від правоохоронних партнерів або є анонімними.

⁵⁶ “Під передачею матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, треба розуміти їх надання відповідним формуванням у володіння, для тимчасового користування чи використання за цільовим призначенням. Такі ресурси можуть передаватися в будь-якій формі: зокрема, відкрито (публічно) та завуальовано, оплатно й безоплатно, з можливістю повернення та без такого”. Письменський Є. О., *Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності*, 2024, с.179.

Водночас така передача має досягати мінімального порогу суспільної небезпечності, необхідного для визнання діяння злочином чи кримінальним проступком, а також здійснюватися на добровільній основі. Див. *Кримінальний кодекс України*, частина 2 статті 11.

Відповідно до частини 2 статті 11 *Кримінального кодексу України*:

2. Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

⁵⁷ Початково поняття “здійснення господарської діяльності” ґрунтувалося на статті 3 Господарського кодексу України та було визначене як “діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність”. *Господарський кодекс України*, частина 1 статті 3. Саме на це визначення спирався Верховний Суд у справі щодо колабораційної діяльності щодо кримінального правопорушення за частиною 5 статті 111-1, щодо ймовірної перекваліфікації діяння за частиною 4 статті 111-1. Верховний Суд, *Постанова*, Справа № 185/2163/23, 13 лютого 2025.

У 2025 році, законом 4196-IX було скасовано дію Господарського кодексу України, а регулювання господарських відносин було повністю переведено під дію Цивільного кодексу України та спеціального законодавства. Див. Закон України, Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб, 12 грудня 2025.

Кримінальне переслідування “здійснення господарської діяльності” повинне бути зосереджене на випадках, коли “взаємодія з державою-агресором має значення співпраці з нею і завжди означає сприяння підпривним діям такої держави через надання їй вагомій ресурсної допомоги”. Письменський Є. О., *Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності*, 2024, с.185. Крім того, така діяльність має бути вчинена добровільно.

32.5. Оцінка невідкладних ризиків для досудового розслідування:

- *Захист потенційних свідків:* з'ясувати наявність негайних загроз безпеці; у разі їх виявлення ініціювати ранню координацію з відповідними підрозділами захисту або підтримки свідків.
- *Збереження цифрових доказів:* вжити невідкладних заходів для фіксації та збереження цифрових доказів з метою запобігання їх видаленню, знищенню або зміні.

32.6 *Перехід до наступного етапу розслідування.* Якщо вищезазначені критерії для відкриття повного досудового розслідування дотримані і ймовірне кримінальне правопорушення полягає у передачі матеріальних ресурсів формуванням, пов'язаним з Російською Федерацією, перейти до СОП 33–35.

СОП 33: Контекст: встановлення обставин передачі матеріальних ресурсів формуванням, пов'язаним з Російською Федерацією

33.1 *Встановлення передумов і обставин передачі матеріальних ресурсів.* З'ясувати обставини здійснення передачі матеріальних ресурсів, зокрема місце перебування підозрюваного та умови, за яких відбувалися відповідні дії.

СОП 34: Об'єктивна сторона (actus reus): підтвердження факту передачі матеріальних ресурсів формуванням, пов'язаним з Російською Федерацією

34.1 *Збирання та збереження доказів факту передачі матеріальних ресурсів.* Зібрати й зафіксувати докази того, що підозрюваний здійснив передачу матеріальних ресурсів формуванням, пов'язаним з Російською Федерацією, з метою встановлення:

- характеру здійсненої передачі (які саме матеріали, товари або ресурси постачалися та в якій кількості, наприклад паливо, будівельні матеріали, продукти харчування, транспортні чи логістичні послуги, інформаційні технології, житло, військове обладнання тощо);⁵⁸

⁵⁸ Див. ч. 2 статті 11 Кримінального кодексу України:

2. Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної

- цільового призначення та використання ресурсів, зокрема чи мали вони військове або адміністративне призначення, чи використовувалися для потреб цивільного населення;
- контрагентів за господарськими договорами та осіб, які фактично отримали вигоду від передачі, у тому числі чи були ними формування, пов'язані з Російською Федерацією, або місцеве населення;
- виду передачі (продаж, надання у користування, безоплатна передача тощо);
- факту завершення (реалізації) передачі матеріальних ресурсів;
- маршрутів постачання та використаних посередників (за наявності);
- дати початку та тривалості здійснення передачі.

34.2 Оцінка фактичного внеску передачі матеріальних ресурсів. Проаналізувати, яким чином передача матеріальних ресурсів сприяла подальшій консолідації та зміцненню контролю з боку російських органів влади на тимчасово окупованих територіях та/або просуvalа стратегічні інтереси Російської Федерації.

СОП 35: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на передачу матеріальних ресурсів формуванням, пов'язаним з Російською Федерацією

35.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (mens rea).⁵⁹

35.2 Оцінка процесу підготовки. Встановити, чи була передача матеріальних ресурсів умисною, заздалегідь спланованою та довготривалою діяльністю із залученням кількох посередників. Зокрема, з'ясувати, чи використовувалася структурована схема, така як скоординована участь кількох осіб, транспортування товарів через

небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

⁵⁹ Див. вище.

треті держави, зміна митної документації або умисне викривлення відомостей про країну походження, відправлення чи призначення вантажу.

35.3 *Оцінка іншої супутньої поведінки (за наявності).* Встановити, чи супроводжувалася передача матеріальних ресурсів іншими діями, що свідчать про підтримку збройної агресії Російської Федерації або її політики. Це може включати поширення матеріалів, які заохочують співпрацю з російською чи окупаційною адміністрацією, принижують Україну або осіб, які протидіють окупації, чи іншу поведінку, спрямовану на підтримку цілей держави-агресора.

35.4 *Оцінка наявності альтернативних можливостей.* Частина 4 статті 111-1 часто застосовується у справах, де підозрюваний реєструється як фізична особа — підприємець або створює товариство з обмеженою відповідальністю, сплачуючи податки до бюджету Російської Федерації (що саме по собі не є фактично забороненим МГП).⁶⁰ Необхідно оцінити, чи мав підозрюваний реальні альтернативи та чи усвідомлював:

- можливість продовжувати господарську діяльність без реєстрації відповідно до законодавства Російської Федерації;
- існування альтернативних способів продовження діяльності без такої реєстрації, від яких відмовився з особистих мотивів.

35.5 *Оцінка усвідомлення характеру передачі та дій підозрюваного.* Встановити, чи підозрюваний повною мірою усвідомлював, хто є його контрагентами та які дії вони здійснювали, а також наслідки передачі матеріальних ресурсів для окупаційного режиму.

⁶⁰ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Статті 48, 49 і 51.

Провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора

СОП 36: Відкриття кримінального провадження щодо здійснення господарської діяльності у взаємодії з формуваннями, пов'язаними з Російською Федерацією

36.1 Див. СОП 32 вище.⁶¹

СОП 37: Контекст: встановлення обставин здійснення господарської діяльності у взаємодії з формуваннями, пов'язаними з Російською Федерацією

37.1 Встановлення передумов і обставин здійснення господарської діяльності у співпраці з державою-агресором. З'ясувати обставини здійснення господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, зокрема місце перебування підозрюваного.

СОП 38: Об'єктивна сторона (actus reus): підтвердження факту здійснення господарської діяльності у взаємодії з органами, пов'язаними з Російською Федерацією

38.1 Збирання та збереження доказів того, що особа здійснювала господарську діяльність у співпраці з державою-агресором, незаконними органами, створеними на тимчасово окупованій території, зокрема з окупаційною адміністрацією держави-агресора. Зібрати та зберегти докази з метою встановлення:

- характеру здійснюваної господарської діяльності;
- мети господарської діяльності: чи була вона спрямована на задоволення потреб цивільного населення (наприклад, реєстрація як фізичної особи — підприємця для випікання хліба та його комерційного розповсюдження через

⁶¹ Див. вище.

місцеві магазини), чи на здійснення діяльності, що безпосередньо сприяла російським військовим;

- чи сприяла господарська діяльність безпосередньо підривній діяльності Російської Федерації;
- чи становила господарська діяльність істотну ресурсну підтримку російської окупаційної адміністрації;
- контрагентів за господарськими договорами та осіб, які *de facto* отримували вигоду від здійснення господарської діяльності (органи державної влади Російської Федерації / збройні формування Російської Федерації або місцеве населення);
- отримання прибутку;
- факту здійснення господарської діяльності у прямій співпраці з державою-агресором, незаконними органами, створеними на ТОТ, зокрема з окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- дати початку та тривалості здійснення господарської діяльності.

38.2 Оцінка фактичного внеску здійснюваної господарської діяльності. Проаналізувати, яким чином здійснення господарської діяльності сприяло подальшій консолідації та зміцненню контролю з боку російських органів влади на ТОТ та/або просуванню стратегічних інтересів Російської Федерації.

СОП 39: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на здійснення господарської діяльності у взаємодії з органами, пов'язаними з Російською Федерацією

39.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному

провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (*mens rea*).⁶²

39.2 *Оцінка процесу підготовки.* Встановити, чи була господарська діяльність заздалегідь спланованою, довготривалою та такою, що передбачала залучення кількох посередників. Зокрема, з'ясувати, чи існувала відпрацьована схема здійснення господарської діяльності (наприклад, схема передачі матеріальних ресурсів із залученням групи осіб, транспортування товарів через треті держави, використання схем із митною документацією, умисне викривлення інформації про країну походження, відправника або отримувача).

39.3 *Оцінка фінансових надходжень та інших вигод.* Встановити, чи отримував підозрюваний фінансову винагороду за здійснення господарської діяльності. Якщо підозрюваний був зареєстрований як фізична особа — підприємець або очолював товариство з обмеженою відповідальністю, встановити кількість укладених договорів та розмір доходів за умовами кожного договору, фактичний обсяг отриманих доходів, а також чи отримував підозрюваний особисті вигоди, не пов'язані з базовим забезпеченням виживання.

39.4 *Оцінка іншої супутньої поведінки (за наявності).* Встановити, чи супроводжувалося здійснення господарської діяльності іншими діями, що свідчать про підтримку збройної агресії Російської Федерації або її політики. Це може включати матеріали, які заохочують співпрацю з російською чи окупаційною адміністрацією, принижують Україну або осіб, які протидіють окупації, чи іншу поведінку, узгоджену з цілями держави-агресора.

39.5 *Оцінка наявності альтернативних можливостей.* Частина 4 статті 111-1 часто застосовується у справах, де підозрюваний реєструється як фізична особа — підприємець або реєструє товариство з обмеженою відповідальністю та сплачує податки до бюджету Російської Федерації (що саме по собі не заборонено МГП).⁶³ Необхідно оцінити, чи мав підозрюваний реальні альтернативи як наприклад:

⁶² Див. вище.

⁶³ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Статті 48, 49 та 51.

- можливість продовжувати господарську діяльність без реєстрації відповідно до законодавства Російської Федерації;
- існували альтернативні можливості продовжувати діяльність підозрюваного без реєстрації відповідно до російського законодавства, однак він відмовився скористатися ними з особистих причин.

39.6 *Оцінка характеру господарської діяльності та дій підозрюваного.* Встановити, чи підозрюваний повною мірою усвідомлював, хто є його контрагентами та характер їхньої діяльності, а також наслідки такої господарської діяльності для окупаційного режиму.

Частина 5 статті 111-1: Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі до окупаційної адміністрації держави-агресора добровільне обрання до таких органів, участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумі або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території

Текст частини 5

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території — караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Типові ситуації застосування положень ч. 5 ст. 111-1 КК України

Частина 5 найчастіше застосовується у випадках, коли особи обіймають високі посади в окупаційній адміністрації. Така поведінка підлягає кримінальному переслідуванню, оскільки вона забезпечує функціонування окупаційної

адміністрації та іншим чином легітимізує владу Російської Федерації на ТОТ. Такі особи безпосередньо відповідають за сприяння встановленню й утриманню контролю Російської Федерації, зокрема шляхом впровадження російських законів і підзаконних актів із порушенням норм МГП або шляхом організації та координації пропагандистської діяльності.

Частина 5 також застосовується до осіб, які були безпосередньо залучені до організації незаконних виборів на ТОТ, що проводилися відповідно до законодавства Російської Федерації та під контролем російських військових. Це положення охоплює осіб, які брали участь у незаконному виборчому процесі, зокрема шляхом участі у виборчих комісіях, обрання до окупаційних органів влади, а також публічних закликів до проведення незаконних виборів або «референдумів».

Поширені приклади колабораційної діяльності за ч. 5 ст. 111-1 КК України

- Громадянин України добровільно обійняв посаду голови адміністрації Чорнобаївської територіальної громади Херсонської області.⁶⁴
- Громадянин України обіймав кілька посад в окупаційній адміністрації Херсонської області, зокрема посаду «міністра сільського господарства та риболовства Херсонской области» та брав участь у незаконному вивезенні сільськогосподарської продукції України до Російської Федерації.⁶⁵
- Громадянин України добровільно обійняв посаду «исполняющего обязанности директора организационно-правового и административно-хозяйственного департамента Министерства информационной политики Херсонской области», безпосередньо здійснюючи керівництво пропагандистською діяльністю на ТОТ.⁶⁶
- Громадянка України шляхом обрання до незаконного органу влади так званої «херсонской обласной думы первого созыва», надала згоду на включення її до списків для участі у незаконних виборах до так званої «Херсонской областной

⁶⁴ Дарницький районний суд м. Києва, [Рішення](#), Справа № 753/12334/22, 24 жовтня 2023.

⁶⁵ Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/10084/24, 17 червня 2025.

⁶⁶ Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/2755/24, 30 травня 2025.

думи первого созыва» від політичної партії «Комуністична партія Російської Федерації» та після обрання брала активну участь у діяльності цього незаконного органу, у тому числі у розроблені та прийнятті нормативних актів для впровадження їх на тимчасово окупованій території Херсонської області.⁶⁷

- Громадянин України добровільно обійняв посаду «начальника отдела по вопросам молодежной политики администрации г. Мариуполя Донецкой народной республики», було покладено обов'язки щодо забезпечення та реалізації державної молодіжної політики так званої донецької народної республіки та патріотичного виховання дітей та молоді на території так званої донецької народної республіки та виконання програм, організація та проведення заходів, спрямованих на забезпечення соціального та правового захисту молоді та військово-патріотичне виховання дітей та молоді..⁶⁸
- Громадянин України вчинив дії спрямовані на організацію та проведення незаконного «референдуму», зокрема шляхом адміністрування процесу голосування, підбору осіб на посади членів дільничної виборчої комісії, агітації місцевих мешканців до участі в «референдумі», організації облаштування приміщень для голосування, участі в обліку бюлетенів та виконання інших дій, спрямованих на забезпечення його проведення.⁶⁹
- Громадянин України взяв участь у незаконних виборах у якості кандидата на тимчасово окупованій території Херсонської області, та добровільно був обраний депутатом до незаконного органу влади, створеного окупаційною адміністрацією держави-агресора «херсонської обласної думи I скликання» за списком всеросійської політичної партії «Единая Россия».⁷⁰

⁶⁷ Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/10888/24, 26 травня 2025.

⁶⁸ Соборний районний суд міста Дніпра, [Рішення](#), Справа № 201/8109/22, 28 квітня 2023.

⁶⁹ Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/15350/24, 16 квітня 2025.

⁷⁰ Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/10334/24, 1 травня 2025; див. також Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/7824/24, 7 квітня 2024; Великоолександрівський районний суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 650/2100/24, 13 травня 2025. Обидві ці справи є подібними за фактичними обставинами до прикладу, наведеного в основному тексті.

Поширені форми потенційних доказів

- Показання свідків – колег, друзів, сусідів та інших осіб. До цієї категорії можуть також належати показання осіб, яким пропонували обійняти ту саму посаду, але які відмовилися від неї (що може свідчити про відсутність примусу).
- Документація, використана в процесі отримання посади. Зокрема копія трудового договору (контракту), наказ про призначення, особисті документи (резюме тощо). Такі матеріали можуть визначати коло службових обов'язків, розмір винагороди (та інших вигод), дату початку виконання обов'язків і тривалість перебування на посаді.
- Результати діяльності. Робочі документи, створені підозрюваним, які відображають характер і обсяг виконуваних ним функцій.
- Внутрішня документація. Зокрема посадові інструкції, внутрішні описи ролей, відомості нарахування заробітної плати, таблиці обліку робочого часу, звіти про результати діяльності, штатні розписи, матеріали нарад. Наявність підпису підозрюваного, зазначення його посади на робочих документах та/або в юридичній документації може свідчити про фактичний обсяг повноважень і дозволяти визначити, чи мала посада підлеглий або керівний характер. Протоколи або інші документи засідань можуть підтверджувати: (i) присутність особи; (ii) займану посаду; (iii) активну участь, а не тільки пасивну присутність; та (iv) залученість до внутрішніх органів/робочих груп, зокрема комітетів.
- Інформація з офіційних ресурсів Російської Федерації та окупаційних органів (включно з вебсайтами та сторінками у соціальних мережах, а також відповідними метаданими). Такі відомості можуть допомогти встановити факт призначення особи на конкретну посаду.
- Документація, використана в процесі незаконних виборів або «референдумів». Зокрема копії заяв про участь у виборчих заходах, документи щодо реєстрації кандидатів, партійні списки, списки кандидатів, бюлетені, внутрішня документація місцевих «виборчих комісій» тощо. Такі матеріали можуть сприяти з'ясуванню: i) обставин незаконних виборів/«референдуму» (учасників, кандидатів, дати проведення тощо); (ii) факту подання підозрюваним заяви на участь у виборчих заходах; (iii) факту обрання підозрюваного до незаконних органів влади.

- Інформація з офіційних ресурсів Російської Федерації та окупаційних органів (включно з вебсайтами та сторінками у соціальних мережах, а також відповідними метаданими), яка може підтверджувати результати незаконних виборів/«референдумів» та факт подальшого «обрання» особи до незаконних органів.
- Аудіо- чи відеозаписи (та пов'язані з ними метадані). Аудіо- або відеозаписи, на яких зафіксовано, як особа публічно закликає до проведення незаконних виборів та/або «референдумів» під час зібрань, мітингів чи інших публічних заходів, можуть підтверджувати факти здійснення таких публічних закликів.
- Списки учасників, програми заходів або внутрішні організаційні документи. Такі матеріали можуть підтвердити участь особи у заходах, під час яких лунали публічні заклики.
- Матеріали електронної комунікації (та пов'язані з ними метадані). Повідомлення, дописи, публічні або приватні повідомлення на вебсайтах, у соціальних мережах, публічних групах чи чатах, створені підозрюваним або іншими особами (зокрема Telegram, TikTok, VKontakte, Odnoklassniki, Facebook, Instagram, Viber, WhatsApp тощо), а також SMS-повідомлення, електронні листи та інші форми комунікації.
- Вилучені цифрові пристрої. Вилучені електронні пристрої можуть містити чернетки, видалені файли, кешовані матеріали або історію переглядів, що свідчать про авторство або підготовку публічних закликів.

Стандартні операційні процедури для оцінки кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність за частиною 5

Зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

СОП 40: Відкриття кримінального провадження щодо зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно – розпорядчих або адміністративно – господарських функцій

40.1 Отримання інформації. Отримати відомості з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

40.2 Визначення застосовної категорії. Частина 5 криміналізує чотири окремі види діянь. На початковому етапі слідчий має класифікувати поведінку за однією з таких категорій:

- добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій;
- добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;
- участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; або
- публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.⁷¹

⁷¹ Микола Хавронюк зазначає, що діяння, передбачені ч. 5 ст. 111-1 можуть бути вчинені у наступних формах:

40.3 *Виявлення первинних ознак кримінального правопорушення, передбаченого частиною 5.* Проаналізувати матеріали з відкритих джерел, повідомлення у медіа та іншу наявну інформацію щодо ймовірного добровільного зайняття громадянином України посади або вчинення дій, що підпадають під одну з чотирьох категорій діянь, криміналізованих частиною 5.

40.4 *Проведення первинної оцінки достовірності.* Оцінити надійність первинних джерел інформації та встановити, чи походять вони від вже відомого свідка, з відкритих джерел, від правоохоронних партнерів або є анонімними.

40.5 *Оцінка невідкладних ризиків для досудового розслідування:*

- *захист потенційних свідків:* з'ясувати наявність негайних загроз безпеці; у разі їх виявлення ініціювати ранню координацію з відповідними підрозділами захисту або підтримки свідків;
- *збереження цифрових доказів:* вжити невідкладних заходів для фіксації та збереження цифрових доказів з метою запобігання їх видаленню, знищенню або зміні.

40.6 *Перехід до наступного етапу розслідування.* Якщо вищезазначені критерії для відкриття повного досудового розслідування дотримані і ймовірне кримінальне правопорушення пов'язане із зайняттям посади, що передбачає виконання керівних функцій, перейти до СОП 41–43. Якщо ж ідеться про участь, сприяння або публічні заклики до проведення виборів — перейти до СОП 44–47.

-
- добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;
 - добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційної адміністрації держави-агресора;
 - участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;
 - публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Хавронюк М., [Кримінальна відповідальність за колабораціонізм](#), 28 квітня 2022.

СОП 41: Контекст: з'ясування обставин зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

41.1 Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Суб'єктом є громадянин України.

41.2 Встановлення передумов і середовища зайняття посади. З'ясувати, за яких обставин була зайнята посада, зокрема чи це відбулося в період тимчасової окупації відповідної місцевості (а саме до або після початку окупації Російською Федерацією). Встановити, що орган, у якому підозрюваний зайняв посаду, був виключно створений або перереєстрований за законодавством Російської Федерації під час окупації відповідного населеного пункту, що може свідчити про умисел на співпрацю саме з російськими, а не з українськими органами влади.

41.3 Відтворення організаційної структури. Встановити ієрархію в межах окупаційних органів та їхній взаємозв'язок з органом, у якому підозрюваний обійняв посаду, з метою точного визначення рівня владних повноважень, пов'язаних із цією посадою.

СОП 42: Об'єктивна сторона (*actus reus*): підтвердження факту зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій⁷²

42.1 Встановлення факту обіймання посади. Довести, що особа отримала та фактично зайняла відповідну посаду, зокрема встановити:

- що посада була пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій;

⁷² Відповідно до ч. 1-7 статті 111-1 КК України, настання матеріальних наслідків не є обов'язковим для кваліфікації конкретного діяння як колабораційної діяльності. Водночас, якщо певне діяння (зокрема зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у окупаційній адміністрації або організація і проведення фіктивних виборів/«референдуму») призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, зокрема заподіянням матеріальної шкоди у розмірі, який в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то таке діяння може бути кваліфіковане за ч.8 статті 111-1 КК України. Див. *нижче*.

- назву посади, характер формальних обов'язків і повноважень, пов'язаних із нею;
- що підозрюваний не лише формально обіймав посаду, а й фактично виконував службові обов'язки та здійснював повноваження;
- що посада мала стабільний і тривалий характер, а не була одноразовим або епізодичним залученням;
- дату початку та тривалість перебування підозрюваного на посаді.

42.2 Збирання документів про призначення та інших релевантних матеріалів. Виявити та дослідити накази про призначення, контракти, особові справи, відомості про нарахування винагороди та інші документи, що підтверджують факт формального працевлаштування підозрюваного.

42.3 Використання доказів з відкритих джерел та медіа (з відповідними метаданими). Проаналізувати офіційні вебсайти та інші релевантні медіаресурси, які підтверджують, що підозрюваний обіймав посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних окупаційних органах.

СОП 43: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на зайняття зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій

43.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (mens rea).⁷³

43.2 Оцінка наявності альтернативного працевлаштування. Встановити, чи мав підозрюваний альтернативні варіанти працевлаштування, що відповідали його навичкам і кваліфікації, але були ним відхилені з особистих мотивів.

⁷³ Див. *вище*.

43.3 Оцінка усвідомлення обсягу повноважень і ієрархічної структури. З'ясувати, чи підозрюваний повною мірою усвідомлював ієрархічну структуру органу, у якому працював, а також характер і обсяг покладених на нього обов'язків і відповідальності.

43.4 Оцінка процедури отримання посади. Встановити, чи брав підозрюваний участь у багаторівневих процедурах добору або конкурсах для зайняття відповідної посади, що може свідчити про усвідомлене прагнення отримати цю посаду.

43.5 Оцінка поведінки підозрюваного на посаді. З'ясувати, чи підозрюваний обмежувався формальним виконанням службових обов'язків, чи діяв проактивно (наприклад, залучав інших осіб, ініціював або організовував проросійські заходи тощо). Дослідити наявність або відсутність спроб припинити виконання повноважень або залишити займану посаду.

Добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі до окупаційної адміністрації держави-агресора, участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумі або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території

СОП 44: Відкриття кримінального провадження щодо добровільного обрання до окупаційної адміністрації держави-агресора, участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумі або публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

44.1 Див. СОП 41 вище.⁷⁴

⁷⁴ Див. вище.

СОП 45: Контекст: встановлення обставин ймовірної колабораційної діяльності, пов'язаної з добровільним обранням до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі до окупаційної адміністрації держави-агресора, участю в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів або публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території

45.1 Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Суб'єктом кримінального правопорушення є громадянин України.

45.2. Встановлення факту проведення незаконних виборів / «референдумів». Це має включати, зокрема, такі питання:

- дата та місце проведення виборів;
- результати та наслідки незаконних виборів / «референдуму»;
- територія проведення незаконних виборів / «референдуму».

45.3 Підтвердження незаконності виборів відповідно до законодавства України. Встановити, що вибори не були санкціоновані органами державної влади України, суперечили Конституції та законам України, а також що органи державної влади України публічно визнавали такі процеси недійсними або незаконними.

45.4 Підтвердження створення виборчого органу окупаційною адміністрацією. З'ясувати, чи були виборчі структури створені виключно в умовах окупації шляхом дослідження документів, що підтверджують їх створення окупаційними органами.

45.5 Встановлення мети проведення виборів. З'ясувати, яким чином незаконні вибори сприяли реалізації ширших цілей цілей окупаційної адміністрації, зокрема чи були вони спрямовані на легітимізацію окупації або консолідацію контролю.

45.6 Підтвердження проведення виборів окупаційною адміністрацією. Встановити, що вибори були організовані виключно в період окупації та не мали жодної легітимності відповідно до законодавства України.

СОП 46: Об'єктивна сторона (actus reus): підтвердження факту добровільного обрання до окупаційної адміністрації держави-агресора, участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів або публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території⁷⁵

46.1 Встановлення категорії поведінки. Визначити, чи підпадає досліджувана поведінка під одну з таких категорій:

- добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі до окупаційної адміністрації держави-агресора;
- участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; або
- публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

У подальшому потрібно застосовувати лише ті СОП, які стосуються відповідної категорії поведінки.

46.2 [Категорія: обрання до незаконних органів влади]: Підтвердити факт обрання особи до незаконного органу влади. Встановити, що підозрюваний був призначений або «обраний» на посаду внаслідок виборчого процесу, зокрема шляхом аналізу результатів голосування актів «призначення», а також фактичного здійснення ним функцій посадової особи.

⁷⁵ Відповідно до ч. 1-7 статті 111-1 КК України, настання матеріальних наслідків не є обов'язковим для кваліфікації певного діяння як колабораційної діяльності. Водночас, якщо певне діяння (наприклад, публічні заклики до проведення незаконних виборів або референдуму) має прямий причинно-наслідковий зв'язок із загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками, зокрема завданням матеріальної шкоди у розмірі, який в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, воно може бути кваліфіковане за ч. 8 статті 111-1 Кримінального кодексу України. Див. *нижче*.

46.3 [Категорія: обрання до незаконних органів влади]: Підтвердити добровільне прийняття посади. Встановити, що підозрюваний свідомо прийняв посаду, на яку був обраний.

46.4 [Категорія: участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або «референдумів»]: Встановити фактичну участь в організації або проведенні виборів. Задokumentувати дії, що свідчать про безпосередню участь у підготовці або проведенні виборчого процесу, зокрема облаштування виборчих дільниць, розповсюдження матеріалів та інші релевантні дії.

46.5 [Категорія: публічні заклики]: Зібрати та зберегти точний зміст публічних закликів, що є предметом розслідування, а також а також зафіксувати обставини їхнього висловлення, зокрема час і місце, використаний засіб або платформу (онлайн чи публічний захід) та цільову аудиторію.

46.6 [Категорія: публічні заклики]: Підтвердити факт публічних закликів на підтримку виборів. Задokumentувати будь-які комунікації, за допомогою яких підозрюваний заохочував, просував або іншим чином агітував за участь у незаконному голосуванні, а також автентифікувати такі матеріали та встановити їх належність підозрюваному.

СОП 47: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі до окупаційної адміністрації держави-агресора, участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумі або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території

47.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (mens rea).⁷⁶

⁷⁶ Див. вище.

47.2 Встановлення обізнаності про факт окупації та незаконність виборчого процесу. Підтвердити, що підозрюваний знав про перебування території під окупацією та про відсутність санкціонування виборчого процесу відповідно до законодавства України.

47.3 Виявлення особистих мотивів, що свідчать про стійку ідеологічну лояльність до окупаційних органів. Проаналізувати онлайн-активність, заяви інших осіб та інші комунікації, які свідчать про наявність у підозрюваного політичної лояльності до окупаційних органів та про її сталий, а не випадковий характер.

47.4 Підтвердження усвідомлення ширшої мети незаконних виборів. Встановити, що підозрюваний усвідомлював, що вибори були спрямовані на незаконну легітимізацію або консолідацію контролю над відповідною територією.

47.5 Оцінка супутньої поведінки, що свідчить про ідеологічну підтримку. Встановити, чи супроводжувалися дії підозрюваного іншими формами поведінки, які свідчать про підтримку збройної агресії Російської Федерації (наприклад, активне приниження України, вербування, або інша діяльність, узгоджена з цілями держави-агресора).

47.6 [Категорія: обрання до незаконних органів влади]: Підтвердити наявність наміру балотуватися. Встановити, що підозрюваний мав умисел обійняти посаду та здійснювати типові повноваження «обраної» посадової особи в незаконному органі.

47.7 [Категорія: обрання до незаконних органів влади]: Дослідити, чи підозрюваний заохочував інших осіб голосувати за нього/неї (зокрема родичів, знайомих або через соціальні мережі).

47.8 [Категорія: участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або «референдумів»]: Встановити наявність умислу підозрюваного сприяти організації чи проведенню незаконних виборів та/або «референдумів», зокрема його усвідомлене прагнення зробити власний внесок.

47.9 [Категорія: участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або «референдумів»]: Дослідити, чи заохочував підозрюваний інших осіб до участі в організації або проведенні виборів та/або «референдумів» (наприклад, заохочував вступати до місцевих «виборчих комісій» родичів, знайомих або загальними закликами через соціальні мережі).

47.10 [Категорія: публічні заклики]: Підтвердити, що публічні заяви були зроблені підозрюваним з метою заохочення інших осіб до участі у незаконних виборах. Проаналізувати, чи мав підозрюваний намір просувати, підтримувати або іншим чином агітувати за участь у незаконних виборах, з урахуванням мови, змісту та каналів поширення таких закликів.

47.11 [Категорія: публічні заклики]: Оцінка видалення контенту та інших дій. Якщо публічні заклики були зроблені онлайн, встановити, чи був контент видалений після публікації, ким саме (підозрюваним або платформою), а також проміжок часу між публікацією та видаленням. Такі обставини можуть бути релевантними для оцінки умислу, можливого примусу або усвідомлення протиправного характеру дій.

47.12 [Категорія: публічні заклики]: Оцінка манери мовлення у записах або інтерв'ю. Якщо заява зафіксована у формі інтерв'ю чи відеозапису, оцінити, чи особа зачитує підготовлений текст або говорить вільно, а також чи надає розгорнуті відповіді або виглядає обмеженою у висловлюваннях.

Частина 6 статті 111-1: Організація, проведення та активна участь у заходах політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради

Текст частини 6

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах — караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Типові ситуації застосування положень ч. 6 ст. 111-1 КК України

Частина 6 охоплює такі види діяльності, як організація або проведення мітингів, зібрань чи демонстрацій на підтримку держави-окупанта, а також виготовлення, поширення чи інше посилення (тиражування) інформації, спрямованої на легітимізацію присутності збройних сил держави-агресора або на перекладення з неї відповідальності за вчинення збройної агресії.

Поширені приклади колабораційної діяльності за ч. 6 ст. 111-1 КК України

- Громадянка України, перебуваючи на тимчасово окупованій території, обійняла посаду директора директора «Херсонського обласного художнього музею ім. О. Шовкуненка» та активно брала участь в інформаційній діяльності, спрямованій на підтримку Російської Федерації та її незаконної окупаційної адміністрації. Зокрема, вона надала інтерв'ю представникам проросійських засобів масової інформації - ТАСС, «Readovka», «Hersonka.ru», «Kherson.life», Telegram-каналам - «Таврия. Новости Херсонской области», «Главное в Херсоне» з приводу пропагандистських заходів, що відбувалися у музеї, на кшталт відкриття виставки «Херсон і Калінінград назавжди разом».⁷⁷
- Громадянин України працював спеціальним кореспондентом та ведучим телепрограм парламентського телевізійного каналу ради федерації РФ, проводив інтерв'ю як ведучий з представниками окупаційних органів влади. Відповідні інтерв'ю були розміщені на вебсайті телеканалу.⁷⁸
- Громадянин України добровільно зайняв посаду керівника регіонального штабу Запорізької області всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху «Юнармія» у тимчасово окупованому м. Мелітополь Запорізької області. На цій посаді він систематично організовував, брав активну участь та, в подальшому, висвітлював в окупаційних Telegram-каналах заходи політичного характеру, у співпраці з державою-агресором. Зазначені заходи були спрямовані на примусову асиміляцію та русифікацію українських неповнолітніх.⁷⁹
- Громадянин України обіймав посаду «помічника голови адміністрації Кременського району Луганської народної республіки». У цій ролі він здійснював координацію взаємодій підрозділів «администрации Кременского района ЛНР» із засобами масової інформації, громадськими та військовими організаціями, політичними партіями; був уповноважений організовувати

⁷⁷ Херсонський міський суд Херсонської області, [Рішення](#), Справа № 766/2994/24, 21 квітня 2025.

⁷⁸ Подільський районний суд м. Кропивницького, [Рішення](#), Справа № 405/2201/24, 23 травня 2025.

⁷⁹ Комунарський районний суд міста Запоріжжя, [Рішення](#), Справа № 333/10659/23, 6 грудня 2024.

прес-конференції, брифінги, «круглі столи», телевізійні передачі за участю голови адміністрації; формувати довідково-інформаційні матеріали щодо життя району, відповідних рішень, документації та публікацій, а також розробляти інформаційну політику щодо діяльності органів влади. Він надавав інтерв'ю російським телеканалам «РИА Новости», «News Front» та російській прес-службі «народної міліції «ЛНР»» представляючи себе як представника місцевої влади та місцевого населення.⁸⁰

- Громадянка України брала участь у концерті-мітингу, організованому Російською Федерацією, присвяченому тимчасово окупованим територіям та позиції Росії щодо нібито входження територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей до складу Російської Федерації. У супроводі «Хору Військ Національної гвардії Російської Федерації» вона виконала музичний твір, яка розпочинається словами «здесь птицы не поют...», із виразно проросійським змістом.⁸¹
- Громадянка України, перебуваючи в місті Москва, отримувала інформацію та поширювала проросійську пропаганду (зокрема щодо міста Маріуполь та збройної агресії Російської Федерації проти України). Такий контент відповідав російським пропагандистським наративам і розповсюджувався через її особистий авторський блог на веб-ресурсі видання «Вечерняя Москва».⁸²

Поширені форми потенційних доказів

- Показання свідків – колег, друзів, сусідів та інших осіб. До цієї категорії можуть також належати свідчення осіб, яким пропонували співпрацю, але які від неї відмовилися (що може свідчити про відсутність примусу).
- Матеріали електронної комунікації (та пов'язані з ними метадані). Зокрема листи, публічні або приватні повідомлення на вебсайтах, у соціальних

⁸⁰ Обвинувачений був визнаний винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 та 6 статті 111-1 КК України. Луцький міськрайонний суд Волинської області, [Рішення](#), Справа № 161/11173/23, 9 квітня 2024.

⁸¹ Рівненський міський суд Рівненської області, [Рішення](#), Справа № 569/16618/23, 26 березня 2024.

⁸² Вінницький міський суд Вінницької області, [Рішення](#), Справа № 127/19353/23, 3 березня 2025.

мережах, публічних групах чи чатах, створені підозрюваним або іншими особами (Telegram, TikTok, VKontakte, Odnoklassniki, Facebook, Instagram, Viber, WhatsApp тощо), а також SMS-повідомлення, електронні листи та інші форми комунікації. Такі матеріали можуть підтверджувати взаємодію з представниками окупаційних органів і наявність чи відсутність умислу на співпрацю з окупаційною владою, або примусу. Вони також можуть слугувати доказами організації, проведення чи активної участі у політичних заходах або реалізації інформаційної діяльності, а також відображати ставлення підозрюваного до такої діяльності.

- Інформація з офіційних ресурсів Російської Федерації та окупаційних органів (включно з вебсайтами та сторінками у соціальних мережах, а також відповідними метаданими). Такі відомості можуть сприяти встановленню часу й місця проведення політичних заходів або інформаційних кампаній, їх змісту, кола учасників, організаторів і цільової аудиторії.
- Вилучені цифрові пристрої. Електронні пристрої можуть містити чернетки, видалені файли, кешовані матеріали або історію переглядів, що свідчать про здійснення співпраці.
- Аудіо- чи відеозаписи. Записи політичних заходів або інформаційної діяльності можуть підтверджувати деталі таких подій, зокрема місце, час, програму, учасників, організаторів і аудиторію.
- Списки присутніх, програми заходів або внутрішні організаційні документи. Такі матеріали можуть підтверджувати активну участь підозрюваного або його роль (в тому числі організаційну) у відповідних заходах.

Стандартні операційні процедури для оцінки кримінальної відповідальності у справах про колабораційну діяльність за частиною 6

Організація та проведення політичних заходів

СОП 48: Відкриття кримінального провадження щодо організації, проведення та активної участі у політичних заходах

48.1 Отримання інформації. Отримати відомості з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

48.2 Визначення застосовної категорії. Частина 6 криміналізує три окремі види діянь. На початковому етапі слідчий має класифікувати поведінку за однією з таких категорій:

- організація та проведення заходів політичного характеру;
- здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань;
- активна участь у заходах політичного характеру.⁸³

⁸³ Микола Хавронюк зазначає, що діяння, передбачені ч. 6 ст. 111-1 можуть бути вчинені у наступних формах:

- “організація та проведення заходів політичного характеру;
- здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради;
- активна участь у заходах політичного характеру”.

Хавронюк М., Кримінальна відповідальність за колабораціонізм, 28 квітня 2022. Див. також Кравчук О., Бондаренко М., Стаття "Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України", 20 березня 2022.

48.3 Виявлення первинних (*prima facie*) ознак кримінального правопорушення, передбаченого частиною 6. Проаналізувати матеріали з відкритих джерел, повідомлення у медіа та іншу наявну інформацію щодо ймовірної поведінки, яка підпадає під одну з трьох категорій, криміналізованих частиною 6.

48.4 Проведення первинної оцінки достовірності. Оцінити надійність первинних джерел інформації та встановити, чи походять вони від вже відомого свідка, з відкритих джерел, від правоохоронних партнерів або є анонімними.

48.5 Оцінка невідкладних ризиків для досудового розслідування:

- захист потенційних свідків: з'ясувати наявність негайних загроз безпеці; у разі їх виявлення ініціювати ранню координацію з відповідними підрозділами захисту або підтримки свідків;
- збереження цифрових доказів: вжити невідкладних заходів для фіксації та збереження цифрових доказів з метою запобігання їх видаленню, знищенню або зміні.

48.6 Перехід до наступного етапу розслідування. Якщо вищезазначені критерії для відкриття повного досудового розслідування дотримані та ймовірне кримінальне правопорушення пов'язане з організацією та проведенням політичних заходів — перейти до СОП 49–51. Якщо воно стосується здійснення інформаційної діяльності — перейти до СОП 52–55. Якщо йдеться про активну участь у політичних заходах — перейти до СОП 56–59.

СОП 49: Контекст: встановлення обставин організації, проведення або участі у політичних заходах⁸⁴

49.1 Встановлення передумов і обставин організації, проведення або участі у політичних заходах, зокрема місця перебування підозрюваного.

49.2 Встановлення факту проведення політичного заходу. З'ясувати деталі незаконного політичного заходу, зокрема:

⁸⁴ Стаття 111-1, Примітка 2: “У частині шостій цієї статті під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо.”, Кримінальний кодекс, Стаття 111-1.

- характер і тип заходу (з'їзд, зібрання, мітинг, марш, демонстрація, конференція, «круглий стіл» тощо);
- Контекст проведення;
- Дату і час проведення (у разі багатоденного заходу — дата початку та завершення);
- місце проведення (конкретна локація на ТОТ)
- організаторів заходу (якщо підозрюваний був серед організаторів — встановити інших причетних осіб);
- роль підозрюваного у заході (організатор, учасник, помічник, технічний персонал тощо);
- джерела фінансування заходу;
- плату за участь (за її наявності);
- аудиторію заходу.

49.3 Встановлення мети політичного заходу. З'ясувати, яким чином політичний захід сприяв досягненню ширших цілей окупаційної адміністрації, зокрема чи був він спрямований на легітимізацію окупації, консолідацію контролю або підтримку незаконних органів влади.

СОП 50: Об'єктивна сторона (actus reus): підтвердження факту організації, проведення або активної участі у політичних заходах⁸⁵

50.1 Встановлення категорії поведінки. Визначити, чи підпадає досліджувана поведінка під одну з таких категорій:

⁸⁵ Відповідно до ч. 1-7 статті 111-1 КК України, настання матеріальних наслідків не є обов'язковим для кваліфікації конкретного діяння як колабораційної діяльності. Водночас, якщо певне діяння (зокрема організація або проведення політичних заходів) перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку із загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками, зокрема заподіянням матеріальної шкоди у розмірі, який в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то таке діяння може бути кваліфіковане за ч. 8 статті 111-1 Кримінального кодексу України. Див. *нижче*.

- організація та проведення заходів політичного характеру;
- активна участь у заходах політичного характеру;

50.2 [Категорія: організація та проведення заходів політичного характеру]: Підтвердити факт організації та проведення заходів політичного характеру. Це може включати аналіз програм заходів, фото- та відеоматеріалів тощо, а також фіксацію дій, що свідчать про безпосередню участь підозрюваного в організації та проведенні заходу, його роль і реальний внесок у загальну підтримку Російської Федерації.

50.3 [Категорія: активна участь у заходах політичного характеру]: Підтвердити факт участі у заходах політичного характеру. Це може включати списки присутніх, фото- та відеоматеріали тощо.

50.4 [Категорія: активна участь у заходах політичного характеру]: Встановити характер участі у заходах політичного характеру, зокрема безпосередній внесок підозрюваного, його роль та фактичний вплив на загальну підтримку Російської Федерації.

СОП 51: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на організацію, проведення або активну участь у заходах політичного характеру

51.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (mens rea).⁸⁶

51.2 Встановлення обізнаності про факт окупації та незаконність організації, проведення або активної участі у політичних заходах. Підтвердити, що підозрюваний знав про перебування відповідної території під російською окупацією та про незаконність відповідних політичних заходів згідно із законодавством України.

⁸⁶ Див. вище.

51.3 Виявлення особистих мотивів, що свідчать про стійку ідеологічну лояльність до окупаційних органів. Проаналізувати онлайн-активність, заяви інших осіб та інші комунікації, які можуть підтвердити наявність політичної лояльності до окупаційних органів та її сталий, а не випадковий характер.

51.4 [Категорія: організація та проведення заходів політичного характеру]: Підтвердити наявність умислу на організацію та проведення заходів політичного характеру. З'ясувати, чи підозрюваний мав намір зробити внесок у проведення заходу політичного характеру.

51.5 [Категорія: організація та проведення заходів політичного характеру]: Дослідити, чи підозрюваний заохочував інших осіб до участі у заході (зокрема родичів, знайомих, колег або через соціальні мережі), чи активно запрошував їх як гостей, учасників або співорганізаторів.

51.6 [Категорія: активна участь у заходах політичного характеру]: Оцінити поведінку підозрюваного під час політичного заходу. За наявності фото- чи відеоматеріалів з'ясувати, чи діяв підозрюваний вільно та спонтанно, чи керувався заздалегідь підготовленим текстом або сценарієм.

51.7 [Категорія: активна участь у заходах політичного характеру]: Дослідити, чи заохочував підозрюваний інших осіб до участі у заході (зокрема родичів, знайомих або активно агітував через соціальні мережі).

Здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань за відсутності ознак державної зради⁸⁷

СОП 52: Відкриття кримінального провадження щодо здійснення інформаційної діяльності

52.1 Див. СОП 48 вище.⁸⁸

СОП 53: Контекст: Встановлення обставин здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією

53.1 Встановити передумови та обставини здійснення інформаційної діяльності. З'ясувати фактичні обставини інформаційної діяльності та місце її здійснення.

53.2 Оцінити частоту та характер інформаційної діяльності. З'ясувати, чи була інформаційна діяльність поодинокую та епізодичною. Якщо вона мала поодинокий характер, це може з більшою ймовірністю свідчити про примус, на відміну від систематичної і стабільної діяльності.

⁸⁷ Стаття 111-1, Примітка 3: “[у] частині шостій цієї статті під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації”. Кримінальний кодекс України, [Стаття 111-1](#).

⁸⁸ Див. вище.

СОП 54: Об'єктивна сторона (actus reus): Підтвердження здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією⁸⁹

54.1 *Виявити та зберегти факти здійснення інформаційної діяльності.* Зібрати та зафіксувати релевантну інформацію, а також обставини, за яких контент створювався, збирався, отримувався, зберігався, використовувався або поширювався. Це може включати місце, час, аудиторію та вплив інформаційної діяльності, яка є предметом розслідування.

54.2 *Підтвердити авторство.* Встановити, що підозрюваний особисто здійснював інформаційну діяльність. Це може включати встановлення факту використання пристроїв, належності облікових записів, ідентифікацію голосу або зображення, аналіз сталих цифрових слідів або візуальну експертизу (у разі наявності відео- чи фотоматеріалів).

54.3 *Зафіксувати негайну реакцію на контент.* Зібрати докази того, як саме контент поширювався, репостився, коментувався або був предметом реагування інших осіб, що може сприяти підтвердженню факту його оприлюднення та публічної доступності.

СОП 55: Суб'єктивна сторона (mens rea): Встановлення умислу на здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією

55.1 *Застосувати загальні СОП.* Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1 Кримінального кодексу України, щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності, оскільки ці чинники мають оцінюватися

⁸⁹ Відповідно до ч. 1-7 статті 111-1 КК України, настання матеріальних наслідків не є обов'язковим для кваліфікації конкретного діяння як колабораційної діяльності. Водночас, якщо певне діяння (зокрема здійснення інформаційної діяльності у співпраці із державою-агресором) перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку із загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками, зокрема заподіянням матеріальної шкоди у розмірі, який в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то таке діяння може бути кваліфіковане за ч. 8 статті 111-1 Кримінального кодексу України. Див. *нижче*.

послідовно у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (*mens rea*).⁹⁰

55.2 *Оцінити статус і роль підозрюваного.* Встановити, чи був підозрюваний блогером, медіаінфлюенсером, телеведучим, актором/акторкою, співаком/співачкою, кореспондентом або особою, яка на регулярній основі співпрацювала зі ЗМІ. Це може впливати на оцінку умислу на здійснення інформаційної діяльності та на масштаб і вплив вчиненого діяння.

55.3 *Оцінити інший контент.* З'ясувати, чи супроводжувалася інформаційна діяльність іншими діями підозрюваного, що свідчать про підтримку збройної агресії Російської Федерації або її політики. Це може включати створення матеріалів, які заохочують збройну агресію проти України, легітимізують окупаційні органи, пропагують «російські цінності» тощо.

55.4 *Проаналізувати видалення контенту та інші дії.* Встановити, чи був контент видалений після публікації самим підозрюваним. Такі обставини можуть бути релевантними для оцінки умислу, примусу або усвідомлення протиправності дій, оскільки швидке або необґрунтоване видалення може свідчити про намагання приховати свідомі дії. Відкладене або видалення під примусом може вказувати на тиск з боку окупаційних органів або відсутність контролю над контентом.

55.5 *Оцінити манеру мовлення на записах або інтерв'ю.* Якщо заява зафіксована у формі інтерв'ю, відео- чи аудіозапису, оцінити, чи особа зачитує підготовлений текст або висловлюється вільно, а також чи надає розгорнуті відповіді або виглядає обмеженою у своїх висловлюваннях.

⁹⁰ Див. *вище*.

Частина 7 статті 111-1: Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора і надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій

Текст частини 7

7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, — караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Типові ситуації застосування положень ч. 7 ст. 111-1 КК України

Частина 7 статті 111-1 КК України застосовується, якщо громадянин України добровільно проходить службу в незаконних судах, органах прокуратури, органах досудового розслідування або поліцейських структурах, створених окупаційними органами влади на ТОТ. Ця робота може мати кримінально караний характер, якщо вона виконується не в рамках законної реквізиції, (тобто для забезпечення звичайної життєдіяльності або задоволення базових потреб виживання), а також з урахуванням інших релевантних чинників, як-от сприяння легітимізації російських окупаційних органів влади.

Частина 7 також застосовується у випадках, коли громадянин України добровільно вступає або проходить службу в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на ТОТ, проти Збройних Сил України, або надає їм допомогу у веденні бойових дій проти України.

Поширені приклади колабораційної діяльності за ч. 7 ст. 111-1 КК України

- Громадянин України добровільно погодився зайняти посаду виконуючого обов'язки дільничного інспектора поліції у незаконному правоохоронному органі, створеному на тимчасово окупованій території м. Куп'янськ Харківської області. У межах виконання своїх службових обов'язків обвинувачений, зокрема, складав документи кримінально-процесуального характеру, здійснював розробку проектів внутрішніх організаційних документів вказаного незаконного правоохоронного органу, проводив т.зв. «виїмки», за результатами яких було неправомірно вилучено майно громадян.⁹¹
- Громадянин України працював на посаді «исполняющего обязанности старшего участкового инспектора полиции отдела участковых инспекторов полиции Управления внутренних дел Временной гражданской администрации Харьковской области» та брав участь у конвоюванні незаконно затриманих громадян України.⁹²
- Громадянка України виконувала обов'язки із здійснення оформлення і видачі громадянам України документів, що підтверджують громадянство РФ у новоствореному правоохоронному органі, розміщеному за місцем знаходження Куп'янського районного відділу поліції ГУНП в Харківській області.⁹³
- Громадянина України було призначено на посаду «судді» так званого «Київського районного суду м. Сімферополя». У подальшому обвинувачений приступив до виконання своїх безпосередніх обов'язків із здійснення

⁹¹ Київський районний суд м. Харкова, [Рішення](#), Справа № 953/7615/22, 25 березня 2024.

⁹² Основ'янський районний суд міста Харкова, [Рішення](#), Справа № 646/489/24, 22 січня 2025.

⁹³ Основ'янський районний суд міста Харкова, [Рішення](#), Справа № 646/8492/23, 8 жовтня 2024.

«правосуддя» від імені держави-агресора та в її інтересах, чим грубо і систематично порушував норми законодавства України та МГП шляхом ухвалення судових рішень від імені Російської Федерації.⁹⁴

- Громадянка України, мешканка м. Костянтинівка Донецької області, встановила, підтримувала зв'язок контакт та добровільно погодилася надавати допомогу представнику збройних формувань Російської Федерації. Вона передавала інформацію про місця дислокації підрозділів та військової техніки Збройних Сил України з метою завдання артилерійських і ракетних ударів по зазначених позиціях.⁹⁵

Поширені форми потенційних доказів

- Показання свідків — колег, друзів, сусідів та інших осіб. Це може також включати осіб, яким пропонували аналогічну участь у незаконному органі, незаконному збройному чи воєнізованому формуванні або надання допомоги такому формуванню, але які відмовилися (що може свідчити про потенційну відсутність примусу).
- Документація, використана в процесі отримання посади (зокрема копія трудового договору, наказ про призначення, подані особисті документи, такі як резюме, CV). Така документація може встановлювати перелік службових обов'язків, розмір винагороди (та інших виплат), дату початку виконання обов'язків і тривалість працевлаштування.
- Результати службової діяльності. Робочі документи, створені підозрюваним, які демонструють характер і обсяг виконуваних функцій (наприклад, судові рішення, протоколи, поліцейські рапорти тощо).
- Інформація з офіційних вебсайтів органів влади Російської Федерації та окупаційних адміністрацій, а також з їхніх сторінок у соціальних мережах (разом із відповідними метаданими). Така інформація може сприяти

⁹⁴ Солом'янський районний суд м. Києва, [Рішення](#), Справа № 760/24745/23, 11 квітня 2024.

⁹⁵ Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області, [Рішення](#), Справа № 233/2091/24, 4 червня 2024.

встановленню осіб, які наприклад здійснюють повноваження «суддів» у судових органах, підконтрольних Російській Федерації.

- Внутрішня документація (зокрема посадові інструкції, внутрішні положення про посадові обов'язки, платіжні відомості, табелі обліку робочого часу, службові характеристики, організаційні схеми, матеріали нарад). Наявність підпису підозрюваного та/або іншої юридично значущої документації, що свідчить про фактичний обсяг його повноважень, може з'ясувати, чи мала посада підпорядкований або керівний характер. Копії протоколів або матеріалів засідань у незаконних судових чи правоохоронних органах можуть використовуватися для встановлення: (i) присутності особи на засіданнях; (ii) займаної посади; та (iii) активної участі, а не формальної присутності.
- Копії військово-облікових документів (військовий квиток), військових контрактів, витяги з наказів по особовому складу, рапорти, довідки про поранення, інструкції, витяги з журналів бойових дій тощо. Такі матеріали можуть підтверджувати участь підозрюваного в незаконних збройних формуваннях.
- Положення законодавства Російської Федерації, інструкції щодо проходження військової служби, укази «президента» Російської Федерації, а також повідомлення місцевих окупаційних адміністрацій щодо мобілізації чи призову. Ці матеріали можуть свідчити про масовий примусовий призов у місцевості проживання підозрюваного, що, у свою чергу, може вказувати на відсутність чи обмеження вільного волевиявлення.
- Аудіо- та відеозаписи. Аудіо- та відеозаписи, на яких зафіксовано виконання особою обов'язків у незаконних правоохоронних чи судових органах або участь у збройних формуваннях, можуть сприяти встановленню посади підозрюваного та інших релевантних обставин.
- Списки учасників, програми або інша організаційна документація заходів (зокрема з'їздів «суддів», юридичних конференцій тощо). Такі матеріали можуть містити персональні дані та відомості про посаду підозрюваного.
- Матеріали електронної комунікації (та відповідні метадані). Це можуть бути повідомлення, дописи, публічні або приватні повідомлення на вебсайтах, у соціальних мережах, публічних групах чи чатах (зокрема Telegram, TikTok, VKontakte, Odnoklassniki, Facebook, Instagram, Viber, WhatsApp тощо), а також

SMS, електронна пошта та інші форми зв'язку. Такі матеріали можуть підтверджувати взаємодію з представниками окупаційної влади, дати оцінку ставленню особи до співпраці, а також встановити факти безпосереднього надання військової допомоги чи ставлення до окупаційних органів і проросійських сил.

- Вилучені цифрові пристрої. Вилучені цифрові пристрої можуть містити чернетки, видалені файли, кешовані матеріали або історію переглядів, що може свідчити про добровільну участь підозрюваного в діяльності окупаційних органів, проросійських груп або про надання допомоги таким групам (наприклад, передавання розвідувальних даних у приватних повідомленнях).

Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території

СОП 56: Відкриття кримінального провадження за ч. 7 статті 111-1 Кримінального кодексу України

56.1 Отримання інформації. Отримати інформацію з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

56.2 Визначення застосовної категорії. Частина 7 статті 111-1 КК України криміналізує три окремі види діянь. На першому етапі слідчий має віднести поведінку до однієї з таких категорій:

- добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території;
- добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора;
- надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені

або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.⁹⁶

56.3 Виявлення ознак складу кримінального правопорушення. Проаналізувати матеріали з відкритих джерел, повідомлення засобів масової інформації та іншу наявну інформацію щодо ймовірної поведінки, яка підпадає під одну з категорій, передбачених частиною 7 статті 111-1 КК України.

56.4 Первинна оцінка достовірності. Перевірити надійність первинних джерел інформації та з'ясувати, чи походить вона від вже відомого свідка, з відкритого джерела, від правоохоронного партнера або з анонімного повідомлення.

56.5 Оцінка невідкладних ризиків для розслідування:

- захист потенційних свідків. Визначити, чи вказують матеріали провадження на наявність негайних загроз безпеці. За наявності таких ризиків ініціювати ранню координацію з відповідними підрозділами захисту або підтримки свідків;
- збереження цифрових доказів. Негайно вжити заходів для фіксації та збереження цифрових доказів з метою недопущення їх видалення, знищення або зміни.

56.6 Перехід до наступного етапу розслідування. Якщо вищезазначені критерії для відкриття повного досудового розслідування дотримані і ймовірне кримінальне правопорушення пов'язане з обійманням посади в незаконних правоохоронних органах Російської Федерації, перейти до СОП 57–58. Якщо йдеться про участь у збройних формуваннях держави-агресора — перейти до СОП 59–62.

⁹⁶ Хавронюк М., *Кримінальна відповідальність за колабораціонізм*, 28 квітня 2022.

СОП 57: Контекст: Встановлення обставин добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території

57.1 Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Суб'єктом є громадянин України.

57.2 Встановлення передумов та обставин зайняття посади. З'ясувати обставини отримання посади та час її зайняття (до або після початку тимчасової окупації Російською Федерацією). Встановити, чи орган, у якому підозрюваний обійняв посаду, був створений або перереєстрований за законодавством Російської Федерації виключно у період окупації відповідного населеного пункту. Цей факт може свідчити про свідоме бажання працювати на користь окупаційної влади, а не органів влади України.

57.3 Відтворення організаційної структури. Визначити ієрархію в незаконних судових або правоохоронних органах та їхній зв'язок з окупаційною адміністрацією для оцінки рівня повноважень, пов'язаних із займаною посадою.

СОП 58: Об'єктивна сторона (actus reus): Підтвердження факту добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території⁹⁷

58.1 Збір і збереження доказів факту зайняття посади. Це має підтвердити::

- що підозрюваний займав посаду в незаконному судовому або правоохоронному органі;

⁹⁷ Відповідно до ч. 1-7 статті 111-1 КК України, настання матеріальних наслідків не є обов'язковим для кваліфікації конкретного діяння як колабораційної діяльності. Водночас, якщо певне діяння (зокрема, добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на ТОТ) перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку із загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками, зокрема заподіянням матеріальної шкоди у розмірі, який в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то таке діяння може бути кваліфіковане за ч. 8 статті 111-1 Кримінального кодексу України. Див. *нижче*.

- назву посади, підрозділ, спеціальне звання (за наявності), характер формальних обов'язків і повноважень;
- що підозрюваний фактично виконував покладені на нього функції;
- що посада мала стабільний і тривалий характер, а не була разовим або епізодичним дорученням;
- дату початку та тривалість обіймання посади.

58.2 *Витребування кадрових та інших документів.* Отримати накази про призначення, трудові або цивільно-правові договори, особові справи, відомості про виплату заробітної плати та інші документи, що підтверджують формальне працевлаштування в незаконному органі.

58.3 *Використання матеріалів з відкритих джерел і медіа.* Проаналізувати офіційні вебсайти та інші медіаресурси (разом із метаданими), які ідентифікують фактичну посаду підозрюваного як суддю, слідчого, прокурора, працівника поліції або іншого правоохоронного органу в структурі незаконних окупаційних органів.

СОП 59: Суб'єктивна сторона (mens rea): Встановлення умислу на добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території

59.1 *Застосування загальних СОП.* Звернутися до загальних СОП, що застосовуються до всіх частин статті 111-1 КК України, для оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності, оскільки ці чинники є визначальними для встановлення форми вини.⁹⁸

59.2 *Доведення умисного прийняття посади.* Встановити, що підозрюваний самостійно подавав заяву, вів переговори, погодився на посаду або прибув на ТОТ із метою працевлаштування, а не був призначений примусово.

59.3 *Оцінка зацікавленості у службі в незаконних органах.* Проаналізувати матеріали процесу відбору або призначення, які можуть свідчити, що підозрюваний активно прагнув отримати посаду або стабільно погоджувався на її обіймання.

⁹⁸ Див. вище.

59.4 Усвідомлення характеру повноважень та ієрархічної структури на робочому місці. Встановити, що підозрюваний усвідомлював характер своїх обов'язків, їхній внесок у зміцнення окупаційного режиму, а також ієрархічну структуру відповідного органу.

59.5 Аналіз проявів ініціативної поведінки. Зафіксувати докази того, що підозрюваний проявляв ініціативу, залучав інших осіб до служби, виходив за межі мінімально необхідного виконання обов'язків або сприяв розширенню чи зміцненню незаконної інституції, а також з'ясувати, чи мали місце спроби залишити посаду.

59.6 Оцінка примусу та альтернатив. Встановити, чи підозрюваний перебував під реальною загрозою, яка позбавляла його свободи вибору, або ж він міг відмовитися, звільнитися чи обрати інші законні способи працевлаштування, не пов'язані з колабораційною діяльністю.

Добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України

СОП 60: Відкриття кримінального провадження за ч. 7 статті 111-1 КК України

Див. СОП 56 вище.⁹⁹

⁹⁹ Див. вище.

СОП 61: Контекст: Встановлення обставин добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань

61.1 Встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Суб'єктом є громадянин України.

61.2 Визначення формування. Встановити найменування, структуру та командування збройного чи воєнізованого формування, а також з'ясувати, чи було воно створене на ТОТ, або чи входить до складу Збройних Сил Російської Федерації.

61.3 Уточнення статусу підозрюваного. Визначити, чи був підозрюваний формальним членом формування, добровольцем або іншим учасником, а також як його роль була охарактеризована в межах відповідного формування.

61.4 Дослідження наявності масової мобілізації. Перевірити, чи відбувалось масова примусова мобілізація в місцевості проживання підозрюваного. Оцінити, чи вербування відбулось внаслідок вільного і щирого волевиявлення підозрюваного, а не в рамках масової мобілізації, проведеної на підконтрольних Російській Федерації територіях України. Встановити дії, вжиті російськими органами влади для здійснення примусової мобілізації.

СОП 62: Об'єктивна сторона (actus reus): Підтвердження факту добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань¹⁰⁰

62.1 Визначення категорії поведінки. Встановити, чи підпадає поведінка підозрюваного під одну з таких категорій:

- добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора;
- надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.¹⁰¹

62.2 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Встановлення конкретних дій. З'ясувати, чи підозрюваний брав участь у бойових діях, ніс службу на блокпостах, проходив спеціалізовану підготовку, надавав логістичну підтримку або виконував інші дії, безпосередньо пов'язані з діяльністю збройного формування.

62.3 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Встановлення операційного середовища. Визначити райони розгортання, види проведених операцій та період ймовірної участі підозрюваного у діяльності формування.

¹⁰⁰ Відповідно до ч. 1-7 статті 111-1 КК України, настання матеріальних наслідків не є обов'язковим для кваліфікації конкретного діяння як колабораційної діяльності. Водночас, якщо певне діяння (зокрема, добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань) перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку із загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками, зокрема заподіянням матеріальної шкоди у розмірі, який в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то таке діяння може бути кваліфіковане за ч. 8 статті 111-1 Кримінального кодексу України. Див. *нижче*.

¹⁰¹ Хавронюк М., *Кримінальна відповідальність за колабораціонізм*, 28 квітня 2022.

62.4 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Збір службових і членських документів. Отримати заяви про зарахування, платіжні відомості, графіки служби та інші документи, що прямо підтверджують участь підозрюваного в діяльності збройного формування.

62.5 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Використання оперативних звітів і комунікацій. Проаналізувати звіти про проведені операції, радіопереговори та обмін повідомленнями в месенджерах з метою виявлення згадок про підозрюваного (за ім'ям, позивним тощо) для підтвердження його залученості.

62.6 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Аналіз матеріалів з відкритих джерел (разом із метаданими). Зібрати фотоматеріали, відеозаписи та дописи в соціальних мережах, що містять зображення підозрюваного у військовій формі, із символікою (наприклад, російською символікою чи символікою незаконних збройних формувань) або іншими ознаками участі в діяльності збройного формування чи виконання допоміжних ролей.

62.7 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: З'ясування конкретних дій з надання допомоги. Якщо підозрюваний надавав допомогу замість безпосередньої участі у бойових діях, ідентифікувати характер цих дії (наприклад, транспортне забезпечення, постачання зброї чи обладнання, надання приміщень для розміщення формування).

62.8 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Підтвердження особистої участі. Встановити, що підозрюваний особисто брав участь у діяльності незаконних формувань. Це можливо зокрема шляхом аналізу військово-облікових та інших релевантних документів.

62.9 [Категорія: надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням]: Збір і збереження доказів надання допомоги. Це має прояснити:

- характер наданої допомоги (які саме матеріали, продукція або послуги були надані та в якому обсязі);
- мету та реальне використання наданої допомоги.

62.10 [Категорія: надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням]: Встановлення одержувача допомоги. Підтвердити, що допомога була

надана незаконним проросійським збройним формуванням, створеним на ТОТ, та/або в збройних формуваннях держави-агресора.

62.11 [Категорія: надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням]: Встановлення мети допомоги. З'ясувати, чи допомога була спрямована на ведення бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

62.12 [Категорія: надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням]: Оцінка фактичного внеску. Оцінити істотність внеску наданої допомоги у діяльність військових формувань Російської Федерації та її зв'язок із конкретними бойовими операціями.

62.13 [Категорія: надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням]: Підтвердження особистого характеру допомоги. Встановити, що допомогу надавав саме підозрюваний, шляхом аналізу конкретних обставин і деталей надання такої допомоги.

СОП 63: Суб'єктивна сторона (mens rea): встановлення умислу на добровільну участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань

63.1 Застосування загальних СОП. Керуватися загальними СОП, застосовними до всіх частин статті 111-1, зокрема щодо оцінки добровільності, примусу та крайньої необхідності. Ці чинники підлягають обов'язковій і послідовній оцінці у кожному провадженні щодо колабораційної діяльності та є ключовими для встановлення суб'єктивної сторони (mens rea).¹⁰²

63.2 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Аналіз історії вербування. Перевірити матеріали, рекомендаційні листи або активні заяви про вступ до формування, включно з висловленням бажання обійняти конкретну роль, посаду, підрозділ (рота, батальйон тощо) чи місце служби.

¹⁰² Див. *вище*.

63.3 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Усвідомлення характеру формування та його цілей. Встановити, що підозрюваний знав про незаконний характер формування за законодавством України та про здійснення бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

63.4 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Оцінка підготовчих дій. З'ясувати, чи підозрюваний заздалегідь готувався до служби в незаконних формуваннях, зокрема проходив спеціальну військову підготовку, долучався до військово-патріотичних організацій тощо.

63.5 [Категорія: добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях]: Аналіз залучення інших осіб. Зафіксувати, чи підозрюваний заохочував членів сім'ї, друзів або інших осіб до вступу, чи виконував керівні або наглядові функції в ієрархії формування, або вчиняв інші подібні дії.

63.6 [Категорія: надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням]: Оцінка фінансової винагороди та інших вигод. Встановити, чи підозрюваний отримував грошову винагороду за надану допомогу, або діяв без фінансових стимулів чи інших вигод.

63.7 [Категорія: надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням]: Оцінка підготовленості процесу. З'ясувати, чи мало надання допомоги завчасно спланований і тривалий характер, а також чи передбачало використання посередників.

Частина 8 статті 111-1: Дії або рішення, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків

Текст частини 8

8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, — карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Типові ситуації застосування положень ч. 8 ст. 111-1 КК України

Якщо певна дія, передбачена частинами 5 – 7 статті 111-1, має прямий причинно-наслідковий зв'язок із тяжкими наслідками, такими як загибель людей або значна матеріальна шкода, вона може бути кваліфікована за частиною 8 статті 111-1. Відповідно до Кримінального кодексу України, “тяжкими наслідками” вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тяжкі наслідки повинні мати прямий причинно-наслідковий зв'язок з відповідними кримінальними діями (частини 5 – 7 статті 111-1 КК України), що виключає можливість їх спричинення іншими чинниками. Причинно-наслідковий зв'язок встановлюється, якщо зазначені дії закономірно та неминуче спричиняють тяжкі наслідки, зокрема загибель людей або майнову шкоду.¹⁰³

Наприклад, якщо особа добровільно обіймає керівну посаду в окупаційній адміністрації (частина 5 статті 111-1) і в цьому статусі ухвалює рішення, що санкціонують вилучення та передачу майна цивільних осіб, унаслідок чого завдаються тяжкі матеріальні збитки, її дії можуть бути кваліфіковані за частиною 8 статті 111-1. Так само, якщо громадянин України добровільно проходить службу в незаконному правоохоронному органі окупаційної адміністрації (частина 7 статті 111-1) і як прямий та передбачуваний результат його дій затримані особи були вбиті або

¹⁰³ Письменський Є., Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності, 2024, с. 285.

піддані жорстокому поводженню, втрата життя становить тяжкий наслідок. У таких випадках поведінка може бути кваліфікована за частиною 8 статті 111-1, оскільки смерті перебувають у прямому причинно-наслідковому зв'язку з добровільною службою обвинуваченого.

Приклад колабораційної діяльності за ч. 8 ст. 111-1 КК України

Євгеній Балицький добровільно погодився на призначення головою російської окупаційної адміністрації в м. Мелітополь у квітні 2022 року та здійснював виконавчі, організаційні й адміністративні повноваження. На цій посаді він організував незаконну передачу значних матеріальних ресурсів, зокрема зерна, добрив, транспортних засобів, пального та комплектуючих, представникам держави-агресора, завдавши матеріальної шкоди на суму понад 6,3 млрд грн, що становить тяжкі наслідки відповідно до законодавства України. Його дії були визнані такими, що становлять:

- надання допомоги державі-агресору (стаття 111-2 КК України);
- добровільного зайняття керівної посади в окупаційній адміністрації, що спричинило тяжкі наслідки (частина 8 статті 111-1 КК України);
- порушення законів та звичаїв війни, вчинених групою осіб за попередньою змовою (статті 438 та 28 КК України).

Суд призначив йому покарання у вигляді довічного позбавлення волі, з заборобою обіймати будь-які посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування строком на 15 років з конфіскацією всього належного йому майна.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Комунаський районний суд міста Запоріжжя, Справа № 333/7817/23, [Рішення](#), 18 листопада 2025.

Контакти

Загальні запити

info@grcompliance.org

Вебсайт

globalrightscompliance.org

Контакт для преси

press@grcompliance.org

